

העליה - ישראל

יצאנו מתחנת הרכבת "גדאנסק" ברכבת וארשה-וינה. היינו משפחה עוזבת יחידה. פקידה של שגרירות ישראל, פולניה, ליוותה אותנו לרכבת ושם היא הייתה אמורה למסור לנו כרטיסי נסיעה לוינה. רבים, אפילו רבים מאד, באו להיפרד מאתנו. (בסביבות 140 איש, ספרתי - המתרגם). הגברת הזאת הייתה מופתעת ממספר המלווים - איפה אתם עבדתם ומה עשיתם? משפחות רבות כבר שילחתי לדרך, ובמספר כזה עוד לא יצא לי להיתקל. אנחנו, למעשה, לא אמרנו במיוחד כלום לאף אחד. כנראה, אנשים אלה, איך שהוא, הודיעו אחד לשני. לי תמיד הייתה, ונשארה עד היום, דחייה מפרידות. היו המון פרחים ומתנות פרידה, לא תמיד ברור ממי.

לבסוף הרכבת זזה. לקח קצת זמן עד שהתאוששנו עם גינה. הילדים הסתגלו מהר למצב החדש, בעצם כמו ילדים בכל העולם. אותם הנסיעה הזאת הקסימה. הרכבת עצרה רק בתחנות גדולות. התקרבו לגבול. התחילה ביקורת המכס והדרכונים. לנו לקחו את תעודות המסע שלנו ונתנו במקומם איזה שהם ניירות זמניים. כמו פעם, לפני שנים רבות בזמן הפינוי ב-41, כך גם עכשיו, איבדתי את תחושת הזמן. אני לא זוכר כמה זמן נמשכה הנסיעה מוארשה לוינה ואחר כך מוינה לונציה.

בתחנת הרכבת בוינה ציפה לנו נציג של "הסוכנות היהודית". הסיעו אותנו לעיירה סמוכה, שם הייתה נקודת איסוף, בה ריכזו את העולים מארצות שונות לשילוח לישראל. יכולנו לבחור בין טיסה מיידית מוינה לתל-אביב, או בדרך הים לחיפה דרך ונציה. בחרנו את המסלול השני, כי כאילו, למה היינו צריכים למהר? שהות של מספר ימים בוינה, אחר כך נסיעה ברכבת מוינה לונציה, ומשם באוניה לחיפה, בהשוואה לטיסה של כמה שעות, בלי יכולת לבקר במקום כלשהו, הייתה אטרקציה גדולה לילדים.

פעם גם אני אהבתי לנסוע ברכבת (כמובן ברכבת נוסעים ולא בזמן המלחמה), להסתכל דרך החלון ולהסתכל בנוף המשתנה כל הזמן. את נסיעותיי לחו"ל הייתי עושה כרגיל במטוס. פעם אחת החלטתי לנסוע למוסקבה ברכבת. היה קיץ, קרון שינה עם שני מקומות (היינו שניים), קרון מסעדה, יומיים וחצי של נסיעה, שדות ירוקים ויערות העניקו הפוגת מתחים מצוינת. ממוסקבה לפנינגרד נסענו ברכבת אקספרס "קראסנאיי סטריילה", עם תחנה אחת בלבד. לברלין היו נוסעים ברכבת-sleeping. היו עולים ב"תחנה מרכזית" בוארשה, ישנים לילה, ולמחרת בבוקר יורדים ב"אוסט באנהוף" של ברלין. בצורה דומה היו נוסעים לפראג.

המגורים היו בטירה עתיקה ליד וינה - שינה ואוכל. (הייתי בן 15, לא מזמן קראתי את "החייל האמיץ, שווייק", לדעתי המקום בו השתכנו, היה מחנה צבאי מימי הקיסר פראנץ יוזף. 3 בניינים גדולים ומאד קודרים בצורת ח', מסביב למגרש מסדרים. אני לא יודע מה האחרים הרגישו, אני התלהבתי, כל הזמן היה לי נדמה שאני שומע את החוצרה הקוראת לחיילים להתייצב - המתרגם). כל יום היינו נוסעים ברכבת פרוורים לוינה. התהלכנו ברחובות, ביקרנו במקומות מעניינים - כמעט כמו תיירים. מהסוכנות קיבלנו קצת דמי כיס להוצאות קטנות, לזה התווספה כמות צנועה של דולרים משלנו. לגינה והילדים זאת באמת הייתה אטרקציה. בפעם הראשונה הם ראו קצת מהעולם המערבי.

אחרי מספר כלשהו של ימים, הסיעו אותנו לוינה, לרכבת הנוסעת לונציה. בונציה היינו מספר ימים בהמתנה לאוניה לחיפה. שוב סיורים ו-window shopping - צפייה בחלונות ראויה בלי קניה. בסוף, האוניה שלנו הגיעה. היא נקראה Athinai. לקראת ערב השתכנו בה. התאים שלנו היו מתחת לסיפון. הסיפונים העליונים היו לתיירים - בשבילנו מחוץ לתחום. הקיץ היה במלואו ושום בחילות ימיות לא הורגשו (בדרך סיירנו בדוברובניק, רודוס ואטונה - המתרגם). אחרי שבעה ימים, כנראה, בערב, ראינו את אורות הכרמל של חיפה. דומה לנאפולי, והרבה יותר מאוחר גם לקאראקאס (ונצואלה). ישנו על האוניה, רק למחרת בבוקר, אחרי סידורים פורמאליים, אפשר היה לרדת לחוף. מהסיפון ראינו את כל המשפחה הישראלית שלנו: נונה, הנק, אירקה ורומק. לא התראינו כמעט 8 שנים (עם זה שגינה הייתה כאן כתיירת). פגישות מהסוג הזה לרוב לא מתארים. ללילה אחד הביאו אותנו לבית מלון קטן בחיפה. למחרת

כולנו נסענו לבאר-שבע, העיר הראשית של מדבר הנגב, מקום בו משפחתנו השתקעה. באר-שבע הייתה עיר פיתוח. משפחתנו הישראלית עברה כבר את תקופת ההסתגלות, שכלל לא הייתה קלה. בתקופה הראשונה הם גרו בצרפים זמניים, פרימיטיביים, אבל עם חשמל, מים זורמים, שירותים ומקלחת – בלי זה החיים באזור הזה היו חסרי סיכוי (כ-3 חודשים ראשונים הם היו בלי המותרות האלה – המתרגם). הילדים – הבדווים, הם עניין אחר לגמרה. זה שבט של נוודים. הם חיים באוהלים, בלי פגעי הציביליזציה שבלעדיהם אירופאי ממוצע לא מסוגל להסתדר. בשבילם מצב זה הוא מאין way of life, צורת חיים. זה לא שהם לא מכירים צורה אחרת, הם לא מכירים בצורה אחרת. בצורה זו הם מתקיימים מזה מאות שנים, ובינתיים – לשום שינויים וחיידושים הם לא מוכנים.

בזמן שאנחנו באנו, הם גרו כבר בדירה קבועה, חדשה – שני חדרי שינה, סלון, מטבח, מרפסת, שירותים. בקניית הדירה הזו עזרה להם בצורה משמעותית המשפחה החיפאית של הנק. רובה של המשפחה הזו שרדו את השואה הודות לאצילות והקרבה של מכרים לא יהודיים. ומה הייתה המשמעות של זה ובמה זה היה קשור, הזכרתי כבר קודם. כל המשפחה הזו כבר הייתה מבוססת בישראל, ועמדה חזק על רגליה. להנק (בעלה של נונה) סידר עבודה ידיים מתקופת יאנגי-יול. זאת הייתה עבודה קבועה, ומה זה אומר, יודעים היטב הותיקים. גיל ומישוש שרירים כלל לא היו חלק מאגדות דמיוניות. נונה עבדה במוסד צבאי, בדימונה כ-30 קילומטר מבאר-שבע, כל יום היו מביאים אותה לשם ומחזירים. עבודה קבועה בכלל, ושם במיוחד, הייתה ברכה. פגשנו שם מכרים רבים מתקופת ורוצלאב. כולם התייחסו אלינו בחום רב. שפת החברה הייתה פולנית, וזאת בהחלט לא רק בגללנו. בצורה הטובה ביותר התגברה על השפה החדשה, כמובן, נונה. כישרונותיה גם בתחום הזה היו ללא מתחרים. אירוסיה "הקטנה" הזו שנולדה באוזבקיסטאן, בזמן הזה שרתה בצה"ל. רומק כבר היה בכיתה גבוהה. מה שהמשפחה הזו הייתה עשתה בשבילנו – לא ניתן לתאר. צורה זו של הקרבה ישנה רק בספרים. לאירקה ורומק כבר הייתה חברה ישראלית. (אירוסיה, אירקה, בפולנית אלה וריאציות על שם אחד – המתרגם) שפת הבית הייתה פולנית בלבד. שניהם עברתו את שמותיהם – היא הייתה לאירית והוא לרן.

אני חזרתי לחיפה, כי בדיוק שם היינו אמורים לקבל דירה, לא זמנית, אלא מיד קבועה. במה שקשור לעבודה, בשבילי אזור מפרץ חיפה יצר הרבה יותר הזדמנויות מאשר באר-שבע, כי בדיוק שם הייתה מרוכזת התעשייה באופן כללי, ובמיוחד התעשייה הכימית, שבה מצבור הניסיון שלי כמהנדס בתעשייה זו בדיוק, היה משמעותי הרבה יותר.

אחרי תקופה קצרה הקציבו לנו דירה בבניין חדש, הנועד רק למומחים בעלי השכלה גבוהה. הבלוק הזה, יחידי בשכונה זו, תוכנן לפי סטנדרטים גבוהים יותר מאשר כל האחרים. באחרים השטח היה הרבה יותר קטן, לא היו דלתות פנימיות, במקום מקלחת עם אמבטיה היה רק טוש, ומגבלות דומות. לעומת זאת, בבנין החדש שלנו היה כל מה שצריך להיות בדירה המיועדת למגורים קבועים. המינוס הייתה קומה שלישית, אחרונה, דבר שבמקרה שלנו היה בעל משמעות בולטת מאד בגלל בעיות הלב של גינה. וכאן לראשונה, במדינה החדשה הזו, הונו אותנו. על כך, שבהתחשב בליבה של גינה, יש לתת לנו דירה בקומה לא גבוהה, הקדמתי וביקשתי מראש. פקיד הביא אותנו ובמקום התברר שזאת קומה גבוהה, אחרונה. הוא נשבע שנאמר לו שזאת לא קומה גבוהה, אחרונה. הוא יעץ לקחת בינתיים, ואחר כך יחליפו לנו. מה יכולנו לעשות. כל הפלוסים האחרים קרצו. חשבנו שאולי באמת יחליפו לנו אחר כך. הפקיד עשה את שלו. את הדירה "סגר" עלינו, ואת עצמו הוריד מסדר היום. כל השנים המאוחרות יותר נשארנו בדירה הזו עצמה, הראשונה. בתקופה הזו דירות היו "נותנים" לעולים ולא מוכרים. תשלום מקדמה, ערבים, לא היו קיימים (שנת 1964). שילמנו אז שכר דירה לא גבוה, וגם זאת במשך הרבה שנים, דבר אליו אני עוד אחזור. (ליתר דיוק הקומה הייתה רביעית, בפולנית לא סופרים את הקומה הראשונה – המתרגם).

לסדר היום עלה לימוד השפה. בינתיים הגיע ה"ליפט"-הארגז עם מטען שלנו. גינה עם הילדים הייתה יכולה כבר לגור בחיפה שם הילדים היו אמורים ללכת לבית ספר, כי להתחיל בבאר-שבע ואחר כך לעבור לחיפה לא היה טעם, במיוחד, שכמו שכבר הזכרתי, שבדיוק שם היינו אמורים לגור דרך קבע. הישוב נקרא קרית-ים והיה מאין פרוור של חיפה. תחבורה ציבורית למרכז חיפה הייתה הרבה יותר טובה מאשר

מיישבי לוויין אחרים. מספר אוטובוסים בעלי תדירות גבוהה פלוס מוניות שרות – מוניות קבוצתיות הלוקחות 7 אנשים כל אחת. המחירים נוטים לכיוון סביר. הבית שלנו היה מרוחק כ-100 מטר משפת הים. כך גינה עם הילדים נשארה בחיפה, ואני חזרתי לבאר-שבע כדי ללמוד את השפה באולפן המקומי. "אולפן" הוא מאין בית ספר מצוין עם לימודים יום-יומיים, כלכלה מלאה ושינה במקום. אפשר להגיד שכל התנאים ניתנו כדי ללמוד את השפה. רק העניין הוא שהיה צורך ללמוד, ועוד יום שלם. לעיסוקים אחרים לא נשאר זמן. למרות זאת אצלי העניין נראה אחרת. אני הייתי צריך לפרנס משפחה שגרה בחיפה. מהנדס מכר סידר לי עבודה חלקית בחברה המייצרת קונסטרוקציות פלדה. עד הצהריים הייתי לומד את השפה, ואחרי הצהריים עבדתי. ביצעתי עבודות שירות, לפעמים גם חישובי עזר סטטיים. הבעלים היו אנשים מאד הגונים. במידת האפשר הם הלכו לקראתי. הקושי העיקרי היה חוסר השפה. הממונה הישיר שלי דיבר ברומנית. אז באו רומנים רבים מאד (כלומר יהודים מרומניה), היו אומרים שאם תזרוק אבן, תמיד תפגע ברומני.

ב"גולה", כלומר בגירוש, תמיד ובכל מקום היינו רק יהודים. כאן, במולדת החדשה, כל הבאים החדשים היו נהפכים לרומנים, פולנים, הונגרים, צרפתים, מרוקאים, ארגנטינאים – כל אחד בהתאם לארץ מוצאו. אחד הבעלים קצת "גמגם" ברוסית. הוא עצמו נולד כבר כאן, הייתה לו סבתא שטיפלה בו, ממוצא רוסי, וממנה הוא קצת "נדבק" ברוסית. יש להודות שרומנים היו ביניהם מאד נאמנים, עזרו אחד לשני ואחד את השני ממש משך באוזניים. את הפולנים הם לא סבלו, וזה הדדי.

הלימודים באולפן היו בנויים על לימוד עם המורות כל הזמן שלפני הצהריים, לעומת הזמן שאחרי הצהריים שהיה מוקדש לקליטה ושינון עצמי של השעורים שלפני הצהריים, כי למחרת לא היו יותר חוזרים לזה, רק היו הולכים הלאה, קדימה. וזה בדיוק מה שהיה חסר לי. לי לא היה מספיק זמן לזה, כי אני הייתי צריך לעבוד ולהרוויח למחיית משפחתי בחיפה. אחדים ממכריי היו בדעה שעלי לעזוב את האולפן, ללכת לעבוד ושם בהדרגה לרכוש את השפה. להפוך מומחה לעברית ממילא אף פעם לא היה לי סיכוי. התעמקתי בכך עמוקות והגעתי למסקנה שבמצב של היום כך בדיוק יש לנהוג. הייתי חייב להודות בכישלון. הפכתי ל"נכה" לשוני, פגום בנקודה זו כל שארית חיי. במלוא המבוכה עלי להודות שאחרי 34 שנים של חיים במדינה הזאת אף פעם לא קראתי עיתון בעברית, על אחת כמה – ספר עברי. (לדעת העברית שלו הייתה בסדר. את מה שהוא לא הצליח להפנים, זה הכתב. אם כי, כשהייתי בצבא, הוא כתב לי כמה מכתבים די ארוכים בעברית, עם שגיאה כמעט בכל מילה, אבל כתב – המתרגם). זה כלל לא אומר שהפסקתי בכלל לקרוא ספרים. אני קורא – אפילו הרבה מאד, באנגלית, רוסית, גרמנית וקצת בפולנית. הבית שלנו גם כאן וגם שם היה ספוג בספרים. קראו כולם – גינה, אני, יזיק, לודקה. על הערות מקניטות כלפי, שאיך אני לא מתבייש אחרי 34 שנים בארץ הזאת, ועד עכשיו לא למדתי עברית, המצאתי לי נוסחת "הצדקה", שהרבה יותר קל היה לי להתבייש מאשר ללמוד עברית. כנראה, וזאת אולי הגזמה מצדי, שישאל היא אולי המדינה היחידה בעולם שבה אפשר לעבור את החיים מבלי לדעת את שפת הילדים. איך הסתדרתי? הצלתי את עצמי בעזרת ידיעת רוסית, גרמנית, פולנית, יידיש ואנגלית. את השפה האחרונה, אנגלית, למדתי עם הזמן בצורה כזאת שהיא נהייתה שפת העבודה שלי working language, בכל מקום בו יצא לי לעבוד. במה שקשור לעברית, בכל זאת לא הייתי כזה "נבך" מושלם של 100%. קצת "לקשקש" למדתי, כי הייתי מוכרח. הרי עבדתי עם אנשים באתרי בנייה, ניהלתי בקרה על עבודות ופיקחתי על ביצוע של עבודות על ידי אחרים, והאחרים, חוץ מעברית, לא ידעו שפה אחרת.

חזרתי לחיפה. בעזרת מכר הסתדרתי בעבודה ב"מפעלים אלקטרוכימיים (E.I.F.) – פרוטארום" בקרבת העיר היהודית-ערבית, עכו. פעם לנמל העיר הזאת הגיעה הצי של נפולאון. פיקחתי על ביצוע עבודות מכניות הקשורות לטכניקה של שמירת התנועה, במסגרת מדור המכונאי הראשי. הבוס שלי היה ותיק במדינה הזאת, מוצאו מריגה. הוא דיבר רוסית, רק אתי, כמובן, וכבר זה היה בשבילי הקלה גדולה. בעל המניות העיקרי של החברה, יהודי אמריקאי, התגורר בקליבלאנד, מדינת אוהיו. תהליך הייצור, וטכנולוגיה בכלל, באה מענק הכימיה האמריקאי, Monsanto. פעם בשנה היה בא לביקור נימוסין השותף

העיקרי מקליבלאנד. אני לא חושב שהוא משך רוויים כלשהם מהמפעל הישראלי הזה. הוא גם בלי זה היה עשיר. ל"פרנסתו" הוא הרוויח באמריקה. בית החרושת המקומי היה אמור לתת לו מאין סיפוק מוסרי. תמיד לפני בואו, הנהלת המפעל הייתה מארגנת ניקיון יסודי, כי לרוב שרר כאן לכלוך, באלאגן ואי-סדר. אדון השותף הראשי אהב לסייר במחלקות הייצור ולפנות למפעילי המכשירים ביידיש, ואלה אף מילה, כי לרוב הם היו ממוצא מרוקאי ודיברו בערבית וקצת עברית. לו היה סיפוק מכך שלכמעט 350 יהודים, לרוב מעכו השכנה, מובטח קיום כלכלי. ככלל, בביקור כזה, הנהלת המפעל הייתה מבקשת תקציבים לבנייה או הרחבה של מדור ייצור כלשהו. היו מציגים לו הערכת מחיר ראשונית, נניח 4 מיליון דולר. לרוב הוא היה מסכים, נניח, ל-2 מיליון, ושנים הנותרים שתיתן הממשלה. הוא היה נותן את חלקו, כמו שהבטיח, והממשלה, כפי שלא הבטיחה כך גם לא הייתה נותנת את החצי שלה, כי אולי לא כל כך היה לו ממה לתת. חלק ניכר מהתקציב היה צריך, הרי, ללכת לביטחון.

המדינה הזאת מיום היווסדה תמיד חייתה בצילו של איום תמידי. "שעשועון" כזה עם בעל המניות הראשי הזה, היה חוזר על עצמו כל כמה שנים ותמיד עם אותה התוצאה – הוא הבטיח אז נתן, לא הבטיח אז לא נתן. על טכניקה כזאת של השגת תקציבי פיתוח, ידעה כל החבורה של המפעל.

הרווחתי אז כך, שזה הספיק רק לצרכים שוטפים. רק מפעם לפעם אפשר היה להצליח לחסוך קצת לירות. קצת יותר מאוחר הגדילו לי את המשכורת החודשית. רק כאן, בישראל, נוכחתי איזה כוח ריכוז בידיו ארגון עובדים. פטורי עובד לא יכלו לעבור בלי הסכמה של ועד העובדים, אולי רק כשדובר בעברה בעלת אופי פלילי – גילוי גנבת רכוש המפעל. במקרה של פגיעה במיתקן של בית החרושת, הנהלת המפעל הייתה צריכה לשכנע את ועד העובדים בכוונת זדון, או פגיעה מכוונת, ורק אז אפשר היה לפטר את העובד. על איגודי עובדים כאלה, בפולין הכאילו סוציאליסטית שאחרי המלחמה, אי אפשר היה אפילו לחלום, זאת כבר בלי להזכיר את הפארודיה הסובייטית לארגוני עובדים. גם בגרמניה הנאצית היו קיימים שרידים של מאין איגודי עובדים, ולא טובים יותר מאלה שהוזכרו, הסובייטיים, ואולי גם מאלה שבפולין שאחרי המלחמה. אני הייתי, בזמן ההוא, פשוט מוקסם מצורת ההתארגנות המקומית, מה שלא אומר שלא היו חריגים, לפעמים מאד מכווערים, שקרו בתקופה מאוחרת יותר. כל שלטון משחית, ולאיוגודי עובדים היה שלטון, ולא קטן, כך שגם הם לא היו נקיים מהמחלה הזאת.

בשנת 65 אחותי הניה עם בעלה באו לבקר אותנו. ודווקא הם התחילו לשכנע אותי שגם אני אטעם את צורת החיים האמריקאית שלהם, ואם ימצא חן בעיני – אמשוך את שאר המשפחה. חשבתי על זה הרבה. עוד פעם להתחיל מהתחלה? האם גילי (הייתי אז בן 42) היה מתאים לניסיונות כאלה? ואולי בכל זאת לנסות?

הגעתי למסקנה שזה יהיה הניסיון האחרון בחיי. במציאות כך גם היה. גינה אומנם לא התלהבה מההחלטה שלי, אבל גם לא מחתה. כנראה אי-שם במעמקי ליבה היה קיים שביב של תקווה, שעם הזמן לא ייצא מזה כלום. היא מאד לא רצתה בפרידה מחודשת מאחותה. אולי בגלל זה החלטנו, שקודם אני אסע לבד, ואחר כך נראה. התפטרתי מהעבודה, לקחתי את המגיע לי, בבנק השארתי סכום מסוים של כסף המספיק לקיום של לפחות 6 חודשים. הצלחתי לקנות כרטיס רק בכיוון אחד. הויזה שלי הייתה של תייר. הגיע היום הזה, העצוב בכל זאת, של הפרידה. כבר הזכרתי קודם שיש לי דחייה מפרידות. יזיק ליווה אותי עד תל-אביב. משם כבר נסעתי לבד לשדה התעופה. בפריז הייתי אמור לעבור למטוס לניו-יורק רק למחרת היום. אירוח בבית מלון היה כלול במחיר הכרטיס. היה לי קצת זמן לסיור בפריז. בשדה התעופה "קנדי" בניו-יורק קיבלו את פניי בעלה של אחותי עם בנו, מארק. בואי השתלב עם חג אמריקאי Thanksgiving. בבית ציפתה לנו אחותי עם תרנגול הודו עשוי בתנור.

משפחת אחותי הספיקה להסתדר עד אז, ואפילו לגמרה לא רע. הם קנו בית, אומנם ישן, אבל די מרווח. בעלה של אחותי התמצא מצוין בעבודות ידיים ותוך זמן קצר הביא את הבית לתקינות מלאה. תמיד שניים, ולפעמים שלושה חדרים בעליית הגג היו מושכרים לדיירים, תמיד אנשים בודדים, בלי זכות להביא

אתם אנשים נוספים. בצורה זו זה עזר לשלם montagage – תשלום חודשי על חשבון קניית הבית. השכונה, Quins-Jamaica, נחשבה לטובה. מה שנקרא אפרו-אמריקאים אז לא התגוררו שם. גיסי, חשמלאי במקצועו, במהירות שינה כיוון להתקנה של מכשור מכבסות מלא. הוא הפך למומחה מוערך ומבוקש בענף הזה. אחותי עבדה כפקידה בחברה גדולה לביטוח.

מיד למחרת, מארק לקח אותי לסיור מהיר בניו-יורק. הרושם הראשון היה מהמם. גורדי שחקים, תנועה ברחוב ומתחת לאדמה, עשו רושם בלתי רגיל. אחרי יומיים, מארק סידר לי Socjal Security Card. עם מספר Socjal Security Card אמריקאים נולדים ומתים.

כבר בימים הראשונים התחלתי לבדוק אפשרויות של עבודה. הבעיה הייתה קשה מאד ומסובכת. רשמית, על סמך אשרת תייר אסור היה לעבוד. כאלה כמוני, בסטאטוס כזה, היו בניו-יורק רבים מאד. איכשהו, מתחת לשולחן, הם הסתדרו, היו שוכרים עורך-דין (בכסף לא קטן), והוא במשך הזמן היה מסדר להם, את מה שנקרא, Green Card – הכרטיס הירוק, שהפך אותם ל-permanent resident, עם כל החוקים האמריקאים, כולל הזכות לעבוד, כולל הזכות להצביע לנשיא ארה"ב ולחברי סנאט וקונגרס. התחילו להוביל אותי בין מכרים שונים בתקווה שאולי הם יצליחו למצוא משהו בשבילי בקשר לעבודה. לרוב היו אלה בעלי מלאכה זעירה, בעלים של סדנאות לא גדולים המעסיקים מספר עובדים. שאלה ראשונה שהייתה נשאלת הייתה, איזה מקצוע יש לי. כאשר היו שומעים שאני מהנדס, הם היו מניעים את ראשם- אוי, לא טוב, לא טוב. אחד כזה הם הרי לא יכלו להעסיק אצלם, למרות רצונם הטוב ביותר. החלטתי לא לסמוך על אף אחד, ולקחת את זה בידי. אחרי מספר ימים מצאתי Personal Agency, שבו אחרי "חקירה" ראשונית הפנו אותי לפירמה המחפשת אנשים עם ניסיון כמו שלי. צלצלתי, הם אמרו שאחד כזה שמתאים להם הם בדיוק מצאו, והם שולחים אותו אליהם. כרגיל, מכל ברנש כזה הסוכנויות היו גובות משכורת של שבועיים. במקרים בודדים, כשהמעסיק חיפש דחוף עובדים, הוא היה מכסה את השבועיים האלה. כנראה היה לי מזל, כי המקרה שלי בדיוק התאים לזה. הפירמה נקראה "The Lumus Company" והייתה אחת מחמשת הגדולות ביותר בארה"ב בתחום תכנון ובנייה של בתי חרושת לתעשיית הפטרוכימיה והזיקוק. בדיוק אז התחיל פרויקט גדול מהסוג הזה בשביל מקסיקו. מיד שמתני פעמי לשם. הורו לי לתאר במדויק עם איזה מכשור כימי התעסקתי ואיזה פעולות בתחום הזה הייתי מבצע. כנראה הם היו מרוצים מתשובתי, כי הם אמרו שיקבלו אותי לתקופת ניסיון של 6 שבועות, ואם "אוכיח" את עצמי אז אוכל להישאר אצלם דרך קבע, והם יסדרו את כל העניינים הפורמאליים הקשורים לרישיון העבודה וקבלת Green Card - הכרטיס הירוק. כבר למחרת הם הורו לי להתייצב לעבודה. הוצבתי לעבודה ב-Heat Transfer Division – מחלקה לחילופי חום. בתחום הזה היה לי ניסיון מעשי הן במה שנוגע לחישובי חוזק, בנייה וייצור של מחלפי חום. הרגשתי שאני נמצא תחת מעקב קבוע, שהיה אמור לאשר, האם מה שאמרתי להם בקבלה לעבודה מתאים לניסיון מעשי. העובדה שכבר אחרי 4 שבועות קרא לי הבוס שלי, ואמר שהם מקבלים אותי, נתן לי לחתימה יפוי כוח ליועץ המשפטי שלהם, להתחלת התהליך ב"משרד ההגירה" לקבלת Green Card. העובדה עצמה של התחלת התהליך, אוטומטית הוריד ממני את "הכתם" של "עובד במחותרת", בלי אישור. ביום הזה התחלתי לעבוד בצורה לגלית ובלי פחד שבכל רגע יכולים להעיף אותי מאמריקה הזאת.

במשהו הייתי צריך לשלם על כך. המחיר היה הצבה שלי לאחת מדרגות השכר הנמוכות ביותר לעובדים טכניים. באמריקה איש לא משחק בטוב לב. שום דבר ובשום מקום אין שם חינם. מאד השתדלתי, ולעיתים קרובות בבית בערב, הייתי בודק את עצמי, מה עשיתי היום במשרד. בכל מחיר ניסיתי לא להפר את האמון שהוענק לי. פתחתי לי חשבון בבנק לא רחוק מהבית. את הכסף הביתה הייתי מוסר בדולרים ירוקים בכל הזדמנות, דרך מכרים. קשיים כספיים בזמן כל השנות שלי בארה"ב, משפחתי בישראל לא הרגישה. כל שבוע הייתי שולח הביתה שני מכתבים – איגרת אחת קצרה באמצע השבוע, מכתב שני, לרוב בן 5 עמודים, בכל יום שבת (אימא הייתה מקריאה לנו את המכתבים, חוץ מקטעים שהיו מיועד רק לה.

רומאו לא היה מתבייש במילות אהבה כתב אבא שלי לאימא שלי. תיאוריו של ניו-יורק היו ברמה של פרס פוליצר – המתרגם). במשך כל השנתיים האלה מאד התגעגעתי. חופשות מחוץ לארה"ב בזמן שהחליכים הקשורים ב"גרין קארד" לא הסתיימו, היו בלתי קבילים.

מלחמת ששת הימים ב-67 עברתי בניו-יורק. את רגשותי בימים אלה אפשר לדמיין. שלא בכוונה, הם הקרינו על כל דיירי הבית. המשרד היה במנהטן – רחוב 41, פינת Lexington Avenue. לעבודה הייתי נוסע ב-subway (רכבת תחתית). מהעבודה הייתי הולך קצת ברגל – דרך רחוב 42 ו-Avenue 5, ובאותו subway הייתי חוזר הביתה. אהבתי ללכת הרבה. בימי א' תמיד ביליתי בסיורים בעיר-ענקים זו. ניו-יורק היא עיר מעניינת בצורה מהממת, מאד אהבתי אותה, למרות הלכלוך בפרוורים וסכנות האורבות בכל סמטה. השתדלתי להימנע מרחובות מסוכנים. ביקרתי בכל המוזיאונים והתערוכות האפשריים. במיוחד הקסים אותי Museum of Modern Art.

סוכנויות המשרד היו מפוזרות במקומות שונים של ניו-יורק וניו-ג'רזי. ההנהלה המרכזית החליטה לרכז את סוכנויות המשרד במקום אחד. למטרה זו נבנה Head Quarter – המטה הראשי, בעיירה בלומפילד במדינת ניו-ג'רזי, מתחם ענק של בניינים. העניין היה לא רק ריכוז ארגוני, אלא גם שיקולי מיסוי. ניו-יורק מבחינת מיסים היא עיר יקרה מאד. ניו-ג'רזי הייתה הרבה יותר ליברלית. יום אחד, ביום שישי, הודיעו לנו שביום שני אנחנו באים לעבודה כבר בבלומפילד. בזכה ארגון של העברת דירה, בלי לאבד אפילו שעת עבודה אחת, רק האמריקאים יכולים להתגאות. כל העובדים קיבלו הוראה מדויקת בכתב איך להגיע, במה, כמה זמן זה לוקח ואפילו כמה זה עולה. ביום שני בבוקר כולם היו במקום ובשעה שנקבעו – כל אחד ליד שולחן העבודה שלו, עם פח הזבל שלו – כאילו דבר לא קרה, חוץ מעייפות מנסיעה של שעתיים, קודם ברכבת תחתית ואחר כך באוטובוס. בקשר לדרך שלקחה זמן רב יחסית, ההנהלה החליטה ליצור אופציה לכל עובד הבא מניו-יורק, של קניית בית בסביבות בלומפילד, זאת עם עזרה משמעותית של החברה. במקרה שלי זה כמובן לא בא בחשבון, עם קבלת "גרין קארד" התכוונתי לנסוע הביתה, במקום ללבן את כל העניין ובצורה סופית להחליט – כאן או שם.

לי היה לוקח להגיע לעבודה כשעתיים בכיוון אחד, דבר המקובל מאד באמריקה, אם לוקחים בחשבון "פקקים" וקשיי חנייה. הייתי נוסע ב-subway עד ל-Central Bus Station, משם במעלית לקומה 4, שם המתין אוטובוס שכור עד לחניית "לומוס". מהבית עד ל-subway היה לי קרוב מאד. בכניסה הייתי קונה עיתון – New York Times. זה הספיק לי לכל הדרך בשני הכיוונים. עיתון מצוין, אולי אחד הטובים והמעניינים בעולם. הוא הוקם על ידי יהודים, ועד היום יהודים ממלאים בו תפקיד דומיננטי, מה שכלל לא אומר שהוא פרו-יהודי, ועוד יותר – פרו-ישראלי. למרות זאת אהבתי אותו וברצון חזרתי אליו כל יום. אחרי עיון בכותרות העמוד הראשון, הייתי מתחיל מקריאת מודעות אבל (המנהג הזה נשאר לי עד היום). כמובן, שהן תמיד התייחסו לאישים חשובים מחיי פוליטיקה ותרבות. לעיתים קרובות היה מתפרסם צילום הנפטר מלפני 20-30 שנה. אנשים שלא נוהגים לקרוא את הטקסט של מודעת אבל, והוא תמיד היה ארוך, מעניין ומחכים, היו מביעים פליאה: אלוהים, איך האנשים התחילו למות בגיל צעיר. ביום ראשון היו הולכים לקנות עיתון עם עגלה, כל כך גדול הוא היה. בשכונה שלנו, שוב קרוב לבית, הייתה ספריה ציבורית. חינם, טובה מאד ועשירה מאד מבחינת מספר הכותרות. בתאווה הייתי משתמש בה. ערמה של דברים מעניינים הספקתי לקרוא בה בשנתיים האלה. כאשר הייתי נוסע לעבודה רק ברכבת תחתית, למדתי לקרוא בעמידה. "משוגעים" כמוני היו הרבה יותר, עם זאת, שלא הם ממני, אלא אני מהם "נדבקתי" ב"מחלה" הזאת. להאשים את האמריקאים, שהם קוראים רק "קומיקס", הוא לא נכון ולא חכם. לעיתים קרובות הייתי מבקר בחנויות ספרים – הן תמיד היו מלאות באנשים. שיטה מעניינת גיליתי בספריות המשאלות ספרים החוצה. קוראים מסוימים החזיקו בספרים זמן רב מדי, ואחר כך פשוט התביישו להחזיר, ולכן כלל לא היו מחזירים. הנהלות הספריות עלו על רעיון. בכניסה הותקן מאין פתח למכתבים, רק במידות מוגדלות, של ספר. "המאחרים" יכלו לגשת ומבלי שמישהו שם לב, להשחיל את

הספרים שמועד החזרתם פג. אחרי זמן מה, הם יכלו לבוא ולבקש ספר חדש. שום עונשים, תוכחות איש לא עשה. השיטה לגמרה הגיונית ובהחלט חכמה.

את החדר בעליית הגג חלקתי עם מארק, האחין. בהחלט רצו לתת לי חדר נפרד, אחד מאלה המיועדים להשכרה. לאירווח הזה שהוענק לי, נדיב הלב וללא כל טובת הנאה, בלי אגורה אחת, בכל תקופת שהותי שם, הייתי צריך עוד לגרום להם הפסדים ריאליים? בצורה מוחלטת וקטגורית סירבתי. אחותי, הניה, כמו תמיד לפני כן, דבר אותה הזכרתי כמה פעמים קודם, הייתה ללא תחליף. דאגתה היום-יומית וטיפול, עזרו לי להחזיק מעמד בתקופה הלא קלה בשבילי.

בבית היה כלב גדול ויפיפה (גזע Locky או Lessy? אני לא מתמצא). כלבים כאלה מופיעים בסרטים. כל בני הבית היו מאוהבים בו. לי תמיד הייתה דחייה מכלבים. כמו שהיו אומרים פעם לפני המלחמה: ממחיה מפתח יהודי הכי הרבה? בגלל מים ובגלל כלב (כמו שאמרו חז"ל: לינו: בפולנית זה נשמע יותר טוב - המתרגם). לפעמים היו בעיות עם הוצאת הכלב החוצה. בשבת וביום ראשון אני הייתי עושה את זה בהתנדבות. פעם אחת בשבת הייתה בגלל זה בעיה רצינית. הכלב עצר ליד אחד הבתים והתחיל לעשות את צרכיו. פתאום קפץ החוצה בעל הבית, התחיל לצעוק משהו שלא הבנתי (כאילו היה מה להבין? הרי הכל היה ברור), הוא חזר עם רובה ציד והתחיל לטעון אותו. בקושי רב הצלחתי למשוך את הכלב ולברוח. רק רגעים מעטים היו חסרים, והיה יכול להיות מאוחר מדי. בנקודה זו אמריקאים לא מבינים בדיחות. בבית צחקו עלי, ולי כלל לא התחשק לצחוק. המשכתי לצאת עם הכלב בימים שלי, אבל את הבית המוזכר, ואפילו את כל הרחוב, הייתי בקפדנות עוקף. בזמן הזה עשיתי רישיון נהיגה אמריקאי, ורק הודות לגיסי. יום אחד שלחו לי בדואר את "גרין קארד" הנכסף. מיד התחלתי לעשות הכנות נמרצות לנסיעה. קודם כל היה צורך לסדר את כל הניירות הדרושים להבאת המשפחה. לי הונפק Reentering Permit, מסמך שהוא תחליף לדרכון רגיל. בעבודה ביקשתי חופשה ארוכה (בעצם בלי תאריך סיום). הבוס שלי הבטיח לי שתמיד עבודה אצלם מובטחת לי. ליתר ביטחון בקשתי מכתב המאשר את עבודתי אצלם ואת אופייה. נאמר לי שאצלם באמריקה זה לא מקובל, ואם מישהו רוצה לקבל אינפורמציה עלי אז הוא צריך לצלצל אליהם, ודרך הטלפון הוא יקבל אותה. בעניין שלי, הבוס שלי יחרוג, ויכין לי מכתב כזה. ובאמת, הוא נתן לי נייר – המלצה, בה ציין בין היתר ש- "his performance was very good and his behavior was"

excellent". בתקופה מאוחרת יותר, כבר בישראל, המסמך הזה עזר לי מאוד להסתדר בעבודה. לעזיבת ארה"ב היה צורך בתעודת מסע המאשרת, שאני לא משאיר אחריי שום פיגורי מיסים. במשך מס הכנסה הצגתי ספחים של המחאות משכורות שבועיות, שאלה יחידה שנשאלתי, האם חוץ מזה לא עבדתי במקום אחר בתשלום, עניתי שלא, והאמינו למילה שלי. אישור מהסוג הזה, במקרה שלי, היה הכרחי לקניית כרטיס נסיעה. הנ"ל כלל לא אומר ששלטונות מס הכנסה הם כל כך תמימים ומאמינים למילה של כל אחד. או לא! באמריקה הונאת משרד מס הכנסה היא כמעט שוות ערך עם עברה פלילית כמו, למשל רצח אדם. אולי יש בזה הרבה הגזמה, אבל ככלל, כך מבינים האנשים הפשוטים מהרחוב, להם מורידים מיסים בלי לשאול לדעתם. משהו אחר זה כרישי פיננסים מצבעים שונים. אלה בטוח מרמים, אבל מאחורי גבם עומד עדר שלם של פרקליטים מעולים ומצטיינים, מתוגמלים היטב ומומחים ל"איגופים" ורמאויות מס. האדם הקטן הזה באמריקה מאמין, שאם יתפסו מישהו בקומבינות של מיסים אז יחרסו אותו פיננסית ואחר כך יכניסו ל"קאלאבוש" לשנים ארוכות. שם מחפשים קודם כל את הדגים השמנים. לדגים הקטנים לרוב מאמנים. לגמרה הפוך מישראל. בישראל לא מאמינים למילה של "הקטנים". "הקטנים" הם שצריכים להוכיח לפקיד היושב מאחורי השולחן, שהם דוברים אמת. הפקיד הוא האדון והשליט שבכוחו להאמין או לא. בישראל עוד אף "כרישי" פיננסי לא נרקב בכלא על הונאת המדינה. אני לא יודע איך האדונים האלה סוגרים את חשבונות המס שלהם. אבל ידוע לכל, שאם מכניסים אותם, אז על גניבת כספי ציבור או הונאת השותפים התמימים. אני לפחות, לא שמעתי על כאלה שיושבים בגלל רמאויות מס.

במשך שנתיים של עבודה קשה ומתח, לא היה לי יום חופשה. הגעתי להבנה עם גינה והחלטנו שבמקום לטוס במטוס, אני אשוט באוניה, וזה באותו הכסף. כמעט 20 יום של הפלגה, באונית הדגל המפוארת של "קווי אוקיאנוסים היווניים" – Queen Anna Maria, היו צריכים לפצות אותי על התקופה הקשה. הנסיעה הזו נבדלה מהנסיעה של שנת 1964, שלא הייתי נוסע חסר בית, בלי כתובת. בקצה השני של המסע הזה ציפה לי בית, אשתי היקרה, עוד יותר יקרה בגלל שנות הפרידה, יזייק שבשנים אלה הפך ליורם, ולודמילה שבצורתה החדשה הייתה ליאת.

היו סיורים רבים בדרך. האוניה שלנו עצרה לעגינה כל נמל גדול: בוסטון, איים אזוריים, ליסבון, מאלאגה, נאפולי, פאלרמו, ואלטה, פיראוס, לימסול, ובסוף חיפה. בנמל חיפה ציפתה לי כל המשפחה. השמחה ללא גבול. סוף סוף יחד. מספר ימים ראשונים, ביקורים של מכרים וחברים. אחר כך נסענו לבאר-שבע. על תוכניות לעתיד בינתיים לא נאמר דבר. היינו שקועים לגמרה בהווה. עשר פעמים הייתי צריך לספר איך היה. היו גם כאלה שניסו לתת לנו עצות, בלי שהתבקשו. לכל אחד האמת שלו. להחליט היינו צריכים אנחנו ורק אנחנו. אני ראיתי במה אני אתקל, אשתי ידעה עם מה באתי.

בינתיים, כשהייתי עוד באמריקה, נפטר יוזק, אחיה של גינה. לא היו לו חיים קלים, ומוות קשה באותה מידה. מסיפוריהם של אלה שעוד היו שם אז, נבע שהוא היה מודע לאן זה הולך. שני הילדים – בלי אבא ואימא – נשארו לבד בלובלין. עוד כשהייתי שם, ניסינו עם אחותי לארגן עזרה כלשהי. יוזק נטמן בוארשה, בבית הקברות היהודי, ליד אשתו שנפטרה לפני כן, הלה.

המציאות מנוהלת בין, היתר, על ידי הכללים שמה שנקבע, הוא שיהיה. בעוד זמן מה יזייק היה אמור ללכת לצבא, דבר שבמידה רבה צריך היה להשפיע על תוכניותינו העתידיות, איזה שהן לא יהיו. בינתיים שני הילדים שלנו הספיקו "להידבק" בחידק הפאטריטיזם. בהתחלה, בשיחות הראשונות אף אחד מהם אפילו לשמוע לא רצה על שום נסיעה. עם לודקה עוד עז אולי לא הייתה בעיה. הבעיה הייתה יזייק. אם מדברים על גינה, ידעתי היטב מה היא לא רוצה. היא לא רצתה להיפרד מאחותה ומשפחתה. יחד עם זאת היא ידעה היטב מה אני הייתי רוצה. ואיך אפשר להתאים אחד לשני, מה שברור מראש שלא ניתן להתאמה? לניירות שהבאתי אתי היה תוקף של שנתיים, זה אומר שכל שנה, יחד שנתיים, יכולתי להאריך אותו בסניף היווני של משרד ההגירה האמריקאי. בשלב זה החלטנו לא להחליט (בפוליטיקה יש נוסחה כזאת). אמרנו לעצמנו, שיש לנו שנתיים זמן, ואחר כך נראה. אולי בכל זאת משהו ישתנה? (מה בעצם? את זה אנחנו עצמנו לא יכולנו להגדיר). אם העניין נעצר בזה, זה אומר שצריך להתחיל לעבוד. בנקודה זו לא היו לי קשיים. שנתיים אלה באמריקה, ובמיוחד בחברה "לומוס", נתנו לי התחלה טובה. לא שאלו אותי באיזה תפקיד החזקתי שם, והוא היה אולי חסר משמעות, חשוב היה השם עצמו – "לומוס" – אליה הגעתי רק דרך מקרה. בחיים שלי קרו מקרים, לא פעם בעלי משמעות גורלית. "לומוס" היה ידוע היטב בחוגי הנפט המקומיים, ולא רק מקומיים. "לומוס" היו סניפים בכל הבריות הגדולות של אירופה ובשתי אמריקות. שאימצתי לי קצת מסגנון העבודה האמריקאי, זאת עובדה. אני עצמי יכולתי לקבוע לבגיי, שהסגנון האמריקאי וגישה לבעיות טכניות, התאים לי יותר מאשר זה הקודם שלי, המזרח אירופאי, וזה שאחר כך, הישראלי. קצת ספגתי מהאמריקניות והייתי מלא פליאה לזריזות ארגונית שלהם ולאפקטיביות. רק שם הבנתי שהמשמעות של "זמן זה כסף" (time is money) זה לא סתם סיסמא וביטוי ריק מתוכן. צריך לדעת להסתכל "בגדול" ולא "בקטן". אמריקאים, במושגים שלי, הם אולי לא פוליטיקאים גדולים ואנשי צבא, אבל הם אנשי עסקים וארגון ללא תחרות בתחום הכלכלה. מזלו של העולם הוא, שהסובייטים לא הצליחו להנחיל סוציאליזם באמריקה. מה לא היה אז? הכל לא היה. כמו אצל הסובייטים ובארצות הלוויין.

נפלתי על משרד פרויקטים בשם "Life". זה בכלל לא "Life" של השבועון האמריקאי הידוע, בעל אותו שם. הקיצור הזה של החברה המקומית בא מקיצור של שני שמות – "Li" בא מ-"Litwin", חברה אמריקאית גדולה המתכננת ובונה מפעלים כימיים שלמים בפינות שונות של כדור הארץ, בתוך זה גם בישראל. "Fe" – מ-Frenkiel, הבעלים של הסניף הישראלי של החברה Litwin. חיבור ביחד נותן Life.

עם הזמן הגעתי למסקנה, שהשותפות הזאת הייתה די מוזרה – Litwin היה שותפו של Frenkiel, אבל Frenkiel לא היה שותפו של Litwin. יתכן שטעיתי, כי הרי לא יכולתי לדעת מה קורה מאחורי הקלעים. ישראל, בניגוד למדינות אחרות, היא מדינה בה רכילות, שמועה, הם לא פעם בעלי מקורות כמעט מהימנים הנשענים על דליפות שונות מתוך הקלעים האלה. במדינה הזו כמעט בלתי אפשרי לשמור סוד כלשהו. מעידה על זה הבדיחה הבאה: מודיעין זר החליט לשתול את סוכנו בתל-אביב. הוא הוצנח בפרוורי ת"א, שם בין השיחים היו מוסתרות אופניים שבעזרתם הסוכן היה צריך להגיע למרכז העיר, לרחוב הרצל 5 דירה 8, ושם הוא יקבל את המשך התדריך מסוכן-תושב, רבינוביץ'. הסוכן החדש נחת בהצלחה, שרף את המצנח, מצא את האופניים, הגיע לרחוב הרצל 5, ואז התגלתה תקלה רצינית – הסוכן שכח את מספר הדירה, 2 או 8. ברשימת הדיירים היו שני רבינוביצים – אחד במספר 2 שני במספר 8. מה לעשות? התחיל להרהר – אם זה סוכן, אז הרי הוא לא יכול לגור ב-8, כי זה גבוה, ואם ייצא לברוח, אז בקפיצה אפשר, ישמור האל, לשבור רגל או אפילו גרוע יותר. דבר אחר הוא מספר 2, קומת קרקע ואין בעיה. על כן צלצל הסוכן החדש במספר 2, פתחה לו גברת בגיל רציני, ולשאלה האם כאן גר רבינוביץ', סרקה את דמותו בקפדנות וענתה: המרגל רבינוביץ' גר במספר 8.

מבחינת איוש כוח אדם, Life העסיק מהנדסים מארצות רבות: ארה"ב, אנגליה, דרום אפריקה, ארגנטינה וכו'. שפת העבודה הייתה אנגלית. כל מה שיצא מהמשרד, היה בדיוק בשפה זו. עברית הייתה יותר מליגה ב'. בשבילי אז זו כבר לא הייתה בעיה.

הבעלים והבוס היה בוגר M.I.T. המפורסמת (Masachusetts Institute of Technology), דוקטור (Ph.D.) לכימיה. ברנש מעניין היה הבוס שלנו. מוכשר בצורה בלתי רגילה, חרוץ (workoholic). באישיותו היה נותן דוגמה איך צריך לעבוד ולפתור בעיות. לישראל הגיע מונצואלה הרחוקה. שנות צעירותו היו די סוערות – שמאל קיצוני, ממנו נרפא די מהר. אחר כך ציוני שרוף. אביו עבד פעם בדיפלומטיה. היה קונסול בווינה לפני ה"Auschluss" (השתלטות הנאצית על אוסטריה ב-1938 – המתרגם) ואחר כך שגריר הרפובליקה של ונצואלה בפראג. היה עוזר מאד בהנפקת ויזות של ונצואלה ליהודים בזמן שונצואלה הייתה בלתי נגישה (offlimits) ליהודים, צוענים וסינים (למה בעצם לצוענים וסינים?). נפטר בגיל צעיר, בן 50, מבעיות לב.

HDF – אלה ראשי תיבות שבהם הבוס שלנו היה משתמש: H מ-Heinrich, D מ-David, F מ-Frenkiel, הוא ניהל משרד פרויקטים משגשג בקאראקאס, בירת ונצואלה. לישראל הביא אותו שר האוצר לשעבר, פינחס ספיר. בתחילה הוא בנה אובייקט חשוב בפטרוכימיה הישראלית. בדיוק שם התחיל "Life" המאוחר יותר. מסביב לאישיותו הוא ריכז קבוצה של מהנדסים צעירים, להם הוא היה לא רק מורה אלא גם אורים ותומים, וזה לא בענייני עבודה בלבד, אלא גם בחיים אישיים של כל אחד מהם. כנראה הם היו קשורים בקשרי ידידות. איך שכל זה התפרק אחר כך, זה כבר עניין אחר. מהנדסים צעירים נהו אחריו, אם כי הוא לא שילם יותר מאשר במקומות אחרים, אבל לעומת זאת הוא נתן אפשרויות גדולות ללמוד משהו, יותר מאשר במקומות אחרים.

HDF באמת תבע הרבה, הרבה מאד, דבר שהיה מובן בהחלט. כל בוס דורש הרבה יותר מאשר היה רוצה לשלם, אבל לבוס שלנו הייתה דרישה נוספת – הוא רצה להיות "נאהב". היו כאלה שהלכו על זה – לא כל כך מ"אהבה", כמו מתבונה ושיקול דעת, כי הם ידעו שהבוס אוהב את זה. אני, בכל מקרה, לא השתייכתי אליהם. הייתי סבור שהוא היה צריך לדעת את זה. כנראה מישהו, מתישהו, באיזו שהיא הזדמנות, הזכיר לו משהו על כך. באיזה חוש שישי הוא היה צריך להרגיש את זה. בכל מקרה מהסיבה הזו לא הרגשתי מצידו שום דחיה. יכול להיות שזה אפילו "מצא חן" בעיניו? מי יכול לדעת. לפעמים "התנגדות" כזאת לבוסים מהסוג של HDF, יכולה להיות לפי טעמים, בניגוד להילה של התרפסות וחנפנות המוקמת סביבם. אלה היו השערות שלי בלבד. אישור של דבר כזה ראיתי במקרה הבא. HDF התלבש על

כתיבת ה"שורשים" של המשפחה. הוא סיים את החלק הראשון, קרא לי וביקש את חוות דעתי. בהתחלה ניסיתי לסרב, כאילו, למה אני? יש לו הרי מסביבו כמה "ידידים" קרובים, להם יותר מתאים להביע דעה על עניינים אינטטימיים עמוקים של משפחתו, מאשר לי. הוא ידע, שמחוץ לעבודה מקצועית, אני קורא הרבה ומתעניין בסוגיות בעלי אופי כללי ופוליטי ושחווה דעת שלי יכולות להיות די חריפות. הו! בדיוק בגלל זה אני פונה אליך ולא אליהם, הוא אמר. התחלתי לקרוא. הערות ורישומים הייתי עושה בפולנית, רק לעצמי, כדי שיהיה לי אחר כך קל יותר לדווח. אף לרגע לא חשבת, שהוא ירצה שאתן לו אותם. הוא ידע שפות רבות, אבל, הרי פולנית הוא לא ידע.

אחרי זמן מה הוזמנתי. הצגתי לו את דעתי, בנקודות רבות שונה מדעה שהוא אולי ציפה לשמוע. הוא הקשיב בשתיקה. לא ניסה להתווכח איתי. כשסיימתי הוא ביקש את הרישומים של. נתתי לו אותן בצייני שהן בפולנית. לא נורא, אמר, אני אסתדר. בדיוק אז היה לו רומן שוטף עם אחת ממזכירותיו, בלונדינית נאה מאד, ועוד פולניה. הוא קם, הושיט לי את ידו והודה. בכלל לא ביקש לא לפרסם את זה. הייתי על כן "חופשי", ולא נמנעתי מלספר את הסיפור הזה לכמה ממקורביו.

הייתה לי עבודה מעניינת. הייתי עושה חישובי חזק, מכין נתונים לעיבוד תכנוני, בדקתי חישובים של אחרים, הייתי מתכנן ראשי לאובייקטים מסוימים, הייתי עושה ניתוח של בעיות ספציפיות, הייתי מבקר איכות של מכשור מיצרנים, הייתי משגיח על עבודות בשטח, על חובותיי נמנה גם עיבוד של הערכות עלות (cost estimations), הבעת דעות על הצעות מהארץ ומחו"ל של ספקי מכשור וכו'. עבודתי נתנה לי את מלוא ההנאה המקצועית. היה בסיס מוצק למחשבה שגם HDF היה מרוצה ממני. העידו על כך בונוסים מוענקים תקופתית, בין בצורה כספית, בין בצורה של שיתוף באחוזי מניות החברה. מפעם לפעם הייתי נוסע לחו"ל – גרמניה, שווייץ, ספרד – לבדיקת התקדמות העבודות ובקרת איכות. רבות למדתי מ-HDF, על כך תמיד הייתי גם אז וגם היום, אסיר תודה לו.

ל-HDF הייתה חולשה לנשים יפות. רוב המזכירות עברו דרכו (?). למרות זאת, הוא טען שאלה רק אירועים חולפים, אחריהם הוא תמיד היה חוזר לחיק המשפחה. היה אומר שמשפחה זה דבר קדוש. עד שהופיע אחת כזאת שהצליחה את הקדושה "לבטל", אבל זה כבר סיפור מאוחר יותר. זייק שירת בצבא ביחידת הצנחנים. זה היה שירות קשה – לא רק בשבילו, אלא גם בשבילנו. הוא אפילו היה מרוצה. (נח"ל, אבל של פעם, לא זה של היום. זה אומר "גרעין", בנים, בנות, היאחזות קליה וגילגל, הנח"ל המוצנח (גדוד 50), של"ת בקיבוץ צובה כשעוד העולם אהב אותנו וכל קיבוצי הארץ היו מוצפים במתנדבות תוצרת חוץ. בסוף השירות: קורס נהגי טנקים – המתרגם).

בריאותה של גינה התדרדרה, ועוד לרמה כזאת שהייתה דרושה התערבות כירורגית, וכמה שיותר מהר. הניתוח הראשון התקיים בשנת 73. המטרה הייתה לבטל היצרות בשסתומים שבלב - מה שנקרא Stenoza Mitralis. הניתוח נמשך כמה שעות טובות. הם פתחו את בית החזה מכיוון הגב, דבר שאיפשר גישה ללב, נעשו חתכים מוצלבים, 5 ס"מ לכל כיוון, והמנתח, באצבעו, הרחיב את פתח השסתום. הניתוח הסתיים, התפרים הושמו. התחילו להוציא אותה מחדר הניתוחים, כאשר פתאום התברר שהלב נעצר – הפסיק לעבוד. הם מיד חזרו לחדר הניתוחים, שוב פתחו את בית החזה ובעזרת טיפולים מאד אינטנסיביים הצליחו להפעיל שוב את עבודת הלב. (את כל זה קראתי בתיאור הניתוח). מזל שכל זה קרה ביציאה מחדר הניתוח, ולא מחוצה לו, כי אז זה היה יותר מידי מאוחר.

השיקום נמשך כשלושה שבועות. לאט הכל התחיל לחזור למצבו הרגיל, עם זה שבמהלך החיים הנוכחי היה צורך להעביר ל"הילוך איטי" יותר. לפי דעת הרופאים, ניתוח מהסוג הזה צריך להספיק ל-5, 10 שנים. ומה אחר כך? אחר כך ניתוח נוסף, הרבה יותר קשה ויותר מסובך.

באוקטובר 73 פרצה מלחמה. הפעם ישראל נתנה לצבאות עדיפים ומוכנים היטב של מצרים וסוריה, להפתיע אותה. ירדן לא השתתפה במלחמה הזאת, היא למדה מהניסיון הלא מוצלח של מלחמת ששת הימים בשנת 67. אז הירדנים הולכו שולל על ידי הבטחות הזויות של נאצר, שהמלחמה הזו תהיה קצרה, עם ניצחון גדול, ופעם אחת ולתמיד הם יגמרו עם היצור "הזר" הזה בים הערבי, כמו שהם התייחסו

לישראל. במלחמה ב-73 זייק השתתף כנהג טנק. במשך אחד עשר יום לא הייתה לנו ממנו שום ידיעה. ביום השנים עשר ראינו אותו בעיר מצרית סואץ. (כמעט כל יום הייתי שולח גלויות הביתה, כנראה הן לא הגיעו בגלל הברדק הכללי. הייתי בסואץ, אבל לא ראיתי אף אחד מצלם, הם כנראה ראו מישהו אחר הדומה לי – המתרגם). שירות קשה היה לו במלחמה הזאת. פעמיים החליף טנק שנפגע (לא מדויק. לא החלפתי טנק, הוא רק נפגע 3 פעמים, אבל לא הושמד. חטפתי פגז חודר שריון, פגז מעיך וטיל סאגר – המתרגם). היה לנו מזל. הביתה הוא חזר בריא ושלם. רבים לא חזרו מהמלחמה הזאת, ללא השוואה יותר מאשר בכל המלחמות הקודמות. המלחמה הזאת השאירה טראומה לשנים רבות. זאת הייתה מלחמה הראשונה בה ישראל הופתעה, והיא שילמה על כך ביוקר. הסיבה העיקרית הייתה הערכה שגויה של גורמי המודיעין. הפעם הערבים התבררו כפקחים ושומרי סוד יותר. שמירת הסודות הייתה הצד החלש ביותר של המנטאליות הערבית. עובדה, דבר לא דלף דרך הדלתות האטומות של המטות הכלליים של צבאות ערב. הפעם אצל הערבים הכל הסתדר. הסוללות של הגדה המזרחית (הישראלית) של תעלת סואץ "נשטפו" על ידי משאבות עצומות מתוצרת החברה האמריקאית Allis Chalmers (אותה חברה שסיפקה בזמנו מתקנים רבים לפרויקט "Manhattan" ב-Los-Angeles). המצרים נחתו על הגדה המזרחית של התעלה. מה שנקרא "קו בר-לב" לא הצליח לעצור אותם. מחסום הטילים המצרי על הגדה המערבית (המצרית) של התעלה התברר כאפקטיבי בצורה בלתי צפויה. ישראל איבדה מספר גדול של מטוסים כבר בימים ראשונים של המלחמה. על רמת הגולן נחשול של טנקים סוריים נע לכיוון הכינרת, כשהוא מאיים על טבריה, עם הכיוון לחיפה. הסורים עצמם לא האמינו שזה ילך להם כל כך קל יחסית. הם חשבו שזה אחד הטריקים הישראלים שנועד למשוך אותם לתוך עומק השטח הישראלי, לנתק אותם ואחר כך להשמיד. וזה בכלל לא היה ככה. זה לא היה שום טריק, זה היה פשוט חוסר הכנה של הישראלים. ורק לטיפשות הסורית יש ליחס את זה, שהטנקים עצרו לפתע והתחילו לחזור. בצד הישראלי באו לידי ביטוי כל החוסרים, הבלגן, הבורות וחוסר הארגון. ואם לא קיסינג'ר והבוס שלו, ניקסון, לא ברור במה זה היה נגמר. גשר האוויר שאורגן במהירות הבזק עם הספקה צבאית, ביחד עם חוסר האמונה של המפקדים הערביים, שהם יכולים להשיג משהו, אפשרו לארגן מחדש את הכוחות הישראליים, לספוג את המכה הכואבת הראשונה ולעבור להתקפת נגד. מחיר אנושי נורא יצא לשלם בעד תקופת ההצלחות הערביות הראשונה. עד עכשיו הערבים היו מוכים. ופתאום הסתבר שצבאות ערב של שנת 73 זה לא אותו דבר כמו צבאות ערב של שנת 67.

בתוצאה הסופית הם את המלחמה לא יכלו לנצח, קודם כל, כי ישראל את המלחמה הזאת, כמו את כל המלחמות הקודמות, לא יכלה להפסיד. העניין הוא שהערבים יכלו להפסיד מלחמות רבות ולהמשיך להתקיים כי רבות מהן היה להם "ברזרבה", ואילו לישראל יש אפשרות להפסיד רק מלחמה אחת ויחידה, כי היא נמצאת על שפת תהום ובלי "רזרבות", ואחרי זה היא הייתה מפסיקה להתקיים.

מבחינה פוליטית, הערבים נצחו במלחמה. מבחינה זו אין מה לשקוע באשליות. אחרי המלחמה הזאת התחיל חיפוש האשמים. ושוב, אלה האשמים הממשיים, שערה לא נפלה מראשם. ואולי בגלל שהאשמים ביותר, לרוב, היו קרחים וקשה שיפלו להם שערות מהראש.

"Life" בנה שני בתי חרושת בונצואלה. את התיעוד הטכני העיקרי עיבד המשרד החיפאי שלנו.

להשלמות, ישירות במקום, הוקם סניף המשרד בקאראקאס. בקיץ שנת 75 קרא לי HDF ואמר שהכרחי שאני אסע לכמה חודשים לקאראקאס על מנת שם, במקום, להשגיח על הכל ובצורה אופרטיבית לסדר את כל העניינים הקשורים בבנייה. אמרתי שאחרי הניתוח אני לא יכול להשאיר את אשתי לבד. גם על זה הייתה לו תשובה: קח אותה אתך, הוא החליט ומיד נתן הוראה שבכל הוצאות הנסיעה והשהייה ישא המשרד.

טסנו תחילה למדריד ולברצלונה. במשרד בברצלונה של הפירמה הספרדית "Foret", השותף שלנו למה שנקרא Joint Venture לבניית שני בתי חרושת בונצואלה המוזכרים, היינו צריכים להעביר שורה שלמה של החלטות החיוניות להמשך העיבוד טכני, אבל כבר של הסניף שלנו בקאראקאס. בברצלונה היינו

כשבועיים. התאכסנו בבית מלון טוב מאד, "Reguna", במרכז העיר. ברצלונה היא עיר נפלאה, במושגים שלי, היא אחת הערים היפות ביותר באירופה. בבוקר הייתי יוצא לעבודה, וגינה הייתה מטיילת לה מסביב לבית המלון. למרות אי-ידיעת הספרדית, היא הסתדרה איכשהו. אני בעבודה השתמשתי באנגלית. בערב תמיד היינו יוצאים. יחד אתנו היה סגנו של HDF - אלי מ. איתנו היינו בידידות. הוא הכיר את ברצלונה משהויות קודמות. פעם בערב הוא לקח אותנו למסעדה אקסלוסיבית - Pericolo. במסעדה זו ביקרו אישי צמרת רבים מחוץ לארץ, בהם כוכבי הוליווד אחדים, על כך מעיד אחד הקירות המצופה בתמונות עם חתימות. אתנו היה גם עובד שלנו, אמריקאי, הנרי ג., אחד המומחים המצטיינים שלנו. לילה אחד חזרנו למלון בכרכרה הרתומה לסוס. העגלון נמס, והסוס היה עוצר בעצמו ברמזורים אדומים וממשיך ללכת רק אחרי החלפה לירוק. חכמים וחופשיים מעיוורון צבעים היו, כנראה, סוסי ברצלונה. לפעמים היה קורה שעד מאוחר בלילה היינו מטיילים ברחוב Rambles הסגור לכל תנועת רכב גלגלי. היה זה רחוב חנויות הספרים עם ספרים מכל העולם. אפשר היה למצוא כאן את מארכס, לניו, סטאלין וטרזקי ליד Mein Kampf הנאצי, מוסוליני, וכו'. דבר דומה מעולם לא היה אצל הסובייטים, אפילו לא בתקופה מאוחרת יותר, פוסט-סטאליניסטית, ובתקופת שלטונו של הכביכול ליברל (?), חרושצ'וב. כנראה פראנקו לא פחד מזה והחזיק היטב בגרונו את עמו שלו. עובדה שזה פראנקו הוא שלימד את עמו לעבוד, ואפילו לא רע בכלל, בניגוד ל"עמיתיו" הסובייטים שמחקו הרגלי עבודה כנים של בני עמם שלהם. הספרדים עבדו ביושר וגם בצורה כזו היו משלמים להם. אנשים סובייטים עשו את עצמם עובדים, אבל ממשלתם הערימה עליהם, כי היא עשתה את עצמה שהיא משלמת להם. ביום שבת וראשון סיירנו בעיר, והיה מה לראות.

בדרך לעיר Huelwa, שם היה בית החרושת הכימי שהיה דוגמה לבניית זה שלנו בונצואלה, עצרנו ב-Sewilia, במלון Lutz, הסופר-מפואר. העיר מעניינת מאד, עתיקה. ב-Huelwa עצרנו ליומיים וחזרנו למדריד ושם טסנו לונצואלה. המטוס היה שייך לחברה ונצואליאנית "Viocas", ללא השוואה לשום חברה אירופאית. רמת האוכל מתחת לבלטות, מלוכלך, בתי שימוש סתומים במחצית הדרך. איך שהוא בכל זאת הגענו, וזה הכי חשוב. אחרי השלמת העניינים הפורמאליים עם הדרכון והויזה, מכבידים יותר מאשר במקומות אחרים, נסענו לקאראקאס, כ-30 קילומטר משדה התעופה. התאכסנו בבית המלון "Crillon". בית מלון טוב מאד.

בקאראקאס היו לנו מכרים מדרוהוביץ, ותיקים ונזואליאנים, אנשים עשירים, מסודרים מעולה. צלצלנו, והם מיד באו אלינו ולקחו אותנו לארוחת ערב של יום שישי. הייתה להם וילה מרווחת בשכונת San Bernardino הנחשבת לאחת הטובות יותר, מכונית מפוארת "לינקולן" ובית חרושת לגומי. הם קיבלו אותנו בחמימות רבה. אחרי ארוחת ערב חזרנו לבית המלון. למחרת בא אלינו מנהל סניף קאראקאס שלנו, והתחלתי בהכרת מצב ענייני המשרד.

בבית מלון היינו בסך הכל מספר ימים. הושכרה לנו דירה רגילה – שני חדרים עם מטבח, מקלחת, וכל הנוחות האפשריות. לכל בניין בקאראקאס יש את השם שלו. זה שלנו נקרא "La Hacienda". למטה, באותו הבניין היה סופר-מארקט לגמרה לא רע, כך שעם הקניות לא היו בעיות. היו לוקחים לעגלה את כל מה שצריך, הקופאית הייתה עושה חשבון ומצביעה על הסכום הסופי. להבדיל בין השטרות לא היה קשה, כי מאז שהערבים (!) המציאו ספרות מ-1 עד 10, כל העולם משתמש בהם. במשרד מיד נתנו לי מקדמה בכסף המקומי (בוליברים). קניות היינו עושים בערב, אחרי חזרה מהעבודה. אחר כך גינה קיבלה אומץ ועשתה קניות לבד, בלי לחכות לי.

קאראקאס ממוקמת נפלא. דומה לנאפולי וחיפה. מרכז העיר בעמק, הדירות על מדרונות הגבעות המקיפות. בשונה מחיפה, שם במדרונות הכרמל מתגוררים לרוב אנשים יותר עשירים, לעומת אלה, הפחות מבוססים - במישור החוף, בקאראקאס זה הפוך, העשירים גרים בעמק, בוילות נפלאות או ב-edificja

(בנייני דירות מפוארים), לעומת זאת דלת העם מצטופפת בשכונות עוני על מדרונות ההרים שמסביב. ונצואלה היא ארץ של ניגודים – אנשים מאד עשירים ואנשים מאד עניים. המעמד הבינוני, זה לרוב, אנשים מבוססים. עשירים ומבוססים הם שיכבה בולטת בכל תחומי החיים- הציבוריים, הכלכליים וחברתיים, למרות שמספרית הם מיעוט. הרוב הם אנשים עניים. מבחינה "גזעית", או, מה שנקרא : "לבנים" או "צבעוניים", אז "לבנים" משתייכים הפליטים שמוצאם מאבות ספרדיים. הרוב, אפילו גדול מאד, מהווים "צבעוניים", כלומר "מטיסים" שבאו משבטי ילידים הודיים ועבדים כושים (! – המתרגם). שגאה גזעית כזאת, לאימתו של דבר, אין. מה שכן ישנו, זאת, כנראה, קנאה על בסיס כלכלי. מאז שקיים העולם, העניים תמיד קנאו בעשירים, למרות שהדת אסרה עליהם להיכנע לרגשות מהסוג הזה, והרי את הדת תמיד יצרו הלבנים. במבט כללי, את ונצואלה מגדירים כמדינה עשירה עם אוכלוסייה ענייה. דבר לגמרה הפוך מישראל, שהיא מדינה ענייה עם אוכלוסייה עשירה. יהודים בונצואלה היו כ-20 אלף (ונצואלה מנתה אז כ-12 מיליון תושבים). כמעט כולם השתייכו לשכבת העשירים. פעם שאלתי מכר אחד, האם ישנם מדינה הזאת יהודים שעובדים כשכירים, אצל מישהו. כמובן שישנם – הוא ענה. וכמה הם ? – המשכתי לשאול. אני יודע ? הוא ענה, משהו כמו ארבעה, אולי חמישה. רוב היהודים מתרכזים בעיר הבירה, קאראקאס. כמה מהם אולי נדדו לוואלנציה או מאראקאיבו. איך הגיעו יהודים לונצואלה ? רובם הם אלה שבנס הצליחו להתחמק מגורל 6 מיליון יהודי אירופה. עד שהגיעו לונצואלה, נדדו בכל מיני פינות אירופה. במה עסקו היהודים בונצואלה ? רוב הבאים החדשים התנפלו על מה שנקרא "ביזנס של סמרטוטים". עד שהם הגיעו, לבנים וקונפקציה היו מייבאים, בעיקר מארה"ב. הראש היהודי הגיע למסקנה שעדיף יהיה לקנות מכונות תפירה ולייבא רק אריגים ולתפור חולצות ושמלות במקום, תוך לימוד הילידים את סוג העבודה הזאת. וזה הלך. לאנשים המקומיים זה נתן מקור פרנסה, לעצמו, לעומת זאת, הכנסה לא רעה. המדינה הייתה מרוצה, והיהודים התעשרו. הדור החדש שכבר נולד בונצואלה, לא הלך בדרכי אבות, והאבות כלל לא ניסו לשכנע אותו. יהודים תמיד חלמו על יציאת ילדיהם מכלכלת הגטו. על כן הם לא חסכו האמצעים להשכלת בניהם באוניברסיטאות הטובות ביותר של אמריקה. גדל, על כן, דור של מקצועות חופשיים : מהנדסים, רופאים, משפטנים, כלכלנים וכו'.

הידידים הונצואליאנים שלנו, מהכסף המורווח בעסקי סמרטוטים, הקימו בית חרושת לרצועות גומי ברישיון אמריקאי. בנם היחיד שלמד בארה"ב, היה ממלא את מקומו של אביו יותר ויותר, ובמקום השיטות הישנות של אביו הוא היה מכניס שיטות חדשות של אמריקה.

אני הייתי נוסע לעיתים קרובות לשטח כדי לבקר איכות של מכשור שיוצר בחבלי ארץ שונים של ונצואלה. עבדתי גם הרבה במשרד בהשלמות לתיעוד טכני שנשלח מחיפה. עבודתי דרשה נסיעות תכופות לאתר בניה. את שני בתי החרושת שלנו בנו על גדות הים הקאריבי בשוב Moron. בזמן שהוא התקבל כעוזרי מהנדס צעיר, ונצואליאני. הוא הגיע מענף אחר לגמרה (מיזוג אוויר), ללא שום קשר לכימיה תעשייתית. אני הייתי אמור לעשות ממנו לא רק עוזר לתקופת שהותי בקאראקאס, אלא גם מהנדס שיוכל לחליף אותי כשאני כבר לא אהיה שם והוא יצטרך לסמוך על כוחותיו ושיכלו. על סמך זיכרוני שלי (שום חומר לימודי לא לקחתי אתי) ארגנתי לו קורס של 6 שבועות – כל יום שעתיים ראשונות בבוקר. הבחור אינטליגנטי, בעל קליטה טובה וידע לא רע באנגלית. הענף הזה, החדש בשבילו – מצא חן בעיניו. הוא למד ברצון. כל יום לפני התחלת שיעור חדש "בחנתי" אותו על חומר לימוד של יום אתמול. חשבתי שבהזדמנות הזו אני "אתפוס" קצת ספרדית. איפה ! זה הוא שרצה "לשפשיף" את האנגלית שלו, ובמיוחד את המינוחים הטכניים שמשמשים בבראנז'ה שלנו. הייתי לוקח אותו אתי ליצרני המכשור שלנו. הכנסתי אותו לנבכי המקצוע הלא כתובים שלנו, שנוצרו במשך שנים של פרקטיקה. לימדתי אותו מה חשוב מאד ואסור בשום פנים ואופן לפספס, מה פחות חשוב וניתן לתקן, ומה אפשר לקבל ולהעביר. בראש וראשונה הקניתי לו כבוד לעבודה של אחר. האם הוא היה לפחות אסיר תודה לי על מה שעשיתי בשבילו ? קשה לי להגיד. בעצם לא ציפיתי לשום רגש תודה ממנו. פשוט מילאתי את רגש חובתי, על כך שילמו לי. מה שאני יודע,

שאחרי זה, אחרי סיום תפקידו של המשרד החיפאי שלנו בונצואלה והפעלת שני בתי החרושת שלנו, הוא הקים משרד תכנון מתחרה משלו.

בזמן שהייתי עסוק בעבודתי, לגינה היה good time. היא הייתה מאד מקובלת בחברה הנשית המקומית, דוברת פולנית. בלי להגזים – כולם חיבבו אותה מאד. היא הייתה אלופה בלהתחבב על אנשים. כולם נמשכו אליה. עשירי קאראקאס היו חברים במועדון יוקרתי על שפת הים, Puerto Azul, כ-50 קילומטר מקאראקאס. משהו כל כך דמיוני אפשר לראות רק בקולנוע. מומחים טענו שאפילו מיאמי ביץ' בפלורידה לא יכולה להשתוות לזה. ידידינו מקאראקאס היו חברים במועדון הזה. הייתה להם שם דירת נופש לסופי שבוע. כחברי מועדון, הם יכלו להכניס את אורחיהם מחוץ לארץ. לעיתים קרובות מאד הם היו לוקחים אותנו לסופי שבוע. הם תמיד היו משלמים על הכל, כי אנחנו לא יכולנו להרשות לעצמנו מוזרויות מהסוג הזה. התענוג היה כולו שלהם, כמו שהם עצמם טענו. חוץ מזה רצינו עד כמה שיותר לחסוך למען ילדינו.

בזמן שהותי בונצואלה חל יום הולדת ה-50 שלי. מהחברה קיבלתי מתנת יום הולדת בצורת טיול של שבוע בגיונגל אמיתי של דרום אמריקה, כולל שהות במוטל. היו טסים לשם בשני מטוסים – מטוס סילון גדול לעיר Liudad Boliwar ומשם במטוס בוכנה קטן ל-Kanaima, כי במקום לא היה שדה תעופה, רק מסלול המראה קטן. את האכסניה המקומית ניהלו גרמנים-נאצים, שהתחבאו שם אחרי המלחמה כי איש לא ניסה להטריד אותם שם. בקלות אפשר היה למשוך אותם לשיחה, במיוחד אם מישהו דיבר גרמנית. הם אהבו להתפאר בפעולות "הגבורה" שלהם מימי מלחמת העולם השנייה, מבלי לדעת שעומד מולם יהודי. שם גם פגשתי כמה חיילים מצבא ולאסוב (גנרל סובייטי שנפל בשבי ושם עבר לצד הגרמנים. הקים צבא משבווי מלחמה שנלחם נגד הרוסים – המתרגם). אחד מהם חי עם אישה מקומית נכה והיה לו בן איתה. איתו דיברתי ברוסית. לא רחוק משם היה כפר אינדיאני פרימיטיבי, שבו האנשים התהלכו חצי ערומים. באזור הזה אפשר היה גם לפגוש מחפשי זהב ויהלומים. כל המחוז הזה היווה אטראקציה אגוזוטית. בסירה אינדיאנית ארגנו לנו טיול באחד הנהרות הגדולים ביותר של דרום אמריקה – אורינקו. מים נקיים, לא מזוהמים, בצבע בירה. אפשר היה לשתות ללא חשש. אפרופו – מים מברז אסור היה לשתות בקאראקאס. מים מטוהרים היו מביאים בבקבוקים מיוחדים הביתה. הטיול היה נפלא, דבר כזה לא שוכחים. מטוס בו היינו אמורים לחזור מ-Liudad Boliwar לקאראקאס נפל בגיונגל ואיש לא ניצל. זה היה בדיוק המטוס שטס מקאראקאס ל-Liudad, כדי לקחת אותנו. אחר כך הסתבר שלטייס היו כנראה בעיות משפחתיות כלשהן, הוא נכנס לדפרסיה ובכוונה גרם לקטסטרופה. בגלל זה החזרה שלנו התאחרה ב-24 שעות, דבר שגרם דאגה רבה אצל ידידינו.

כ-40 קילומטר מקאראקאס הייתה עיירת נופש Schwartzwald, המאוכלסת בגרמנים – משתתפי מלחמת העולם השנייה. פגישות מהסוג הזה תמיד עוררו זיכרונות לא נעימים. היה שם גם אומן-פסל אחד מהעיר גאדאנסק. איתו גם חטפתי שיחה קטנה בגרמנית ובפולנית. אמרתי לו שבזמן המלחמה גם אני הייתי חייל ושאחרי המלחמה גרתי בווארשה ולעיתים די קרובות הייתי נוסע לגאדאנסק. קנינו אצלו כמה מזכרות מחימר, שהחזיקו מעמד עד היום.

שהותנו בת ארבעת החודשים בונצואלה התקרבה לסיומה. ידידינו הונצואלאים ארגנו לנו אירוח פרידה. גינה קיבלה מתנות רבות יפות מאד. מצד המכרים העשירים היו אפילו הצעות להישאר שם באופן קבוע. הם היו מוכנים להשקיע כסף בבניית בית חרושת למכשור כימי שבו הייתי לוקח חלק כשותף. ההשקעה שלי הייתה צריכה להיות ניסיוני בתחום הזה, ולא כסף, כי את זה לא היה לנו. כמובן דבר לא היה יכול לצאת מזה. אשתי אפילו לשמוע על זה לא רצתה. היא רצתה לחזור הביתה, לילדים, לאחותה, וכמה שיותר מהר.

מהבוס החיפאי שלי קיבלתי הסכמה לחופשה של חודש ובילוי בארה"ב או באירופה – בהתאם לרצוננו. כרטיסי מטוס היו לנו פתוחים, גם את המסלול אנחנו יכולנו לקבוע – הכל על חשבון החברה.

בינתיים קרה האירוע הבא. לחברה שווייצרית, General Superintendce Company – GESCO, היה פלוני G.W., גרמני במוצאו. אחרי שניף בקאראקאס. משרדנו בקאראקאס קיים קשרים מקצועיים עם החברה הזאת בתחום בקרת איכות של מכשור מיובא. מנהלו של הסניף בקאראקאס GESCO, היה פלוני G.W., גרמני במוצאו. אחרי המלחמה התיישב בונצואלה, התחתן עם אלמנה יהודיה, אימא לילד. כשבאתי לקאראקאס, הוא רצה להיפגש אתי בכל מחיר. הייתה לנו שיחה מעניינת על נושאים הקשורים להספקה בשבילנו וחלקו בזה. הוא מאד התעניין בישראל. הוא הביע אפילו את רצונו לבקר במדינה שלנו. אחר כך הסתבר שזה איש S.S. לשעבר, אותו האמריקאים הוציאו ממחנה שבויים וגייסו לעבודה בשבילם. מה היה טיבה של "העבודה", אפשר רק לנחש. כנראה כפרס "על שרות טוב", הבוסים האמריקאים ארגנו לו ויזה אמריקאית וסידרו עבודה ב-GESCO. מה הניע את G.W. להתחתן עם יהודיה ועוד עם ילד – רק הוא עצמו ידע. קרוב לודאי לא מתוך "אהבה" ליהודים? ואולי הוא כיוון להסוואה טובה? גם זה יתכן. עובדה היא שהוא כנראה היה בעל טוב, ולבנה של אשתו התייחס כאל בנו שלו. את כל העניין גילה עיתונאי ישראלי ופרסם בישראל, בשבועון בשפה העברית. איך הסיפור הזה נגמר – אני לא יודע. מוזרים היו לפעמים גורלות של בני אדם אחרי המלחמה ה-2. שזה היה שוק לחברה היהודית, זה בטוח.

הגיע יום העזיבה. בונצואלה מזג האוויר בהיר, חמים. בניו-יורק שלג, כפור ורוח מקפיאה. נסענו לאחותי. כמה ימים נחנו. אחר כך התחילו ביקורים וביקורי גומלין אצל מכרים ומשפחת בעלה של אחותי. בניו-יורק ציפתה לנו הפתעה נעימה מאד – הבן שלנו, יזיק, סידר לעצמו חופשה בניו-יורק. זמן רב בילינו עם ידידי מילדות ומהתקופה המאוחרת יותר, הרוסית, וילו. ידידות זו נמשכת עד היום. אני מאד מחבב את האיש הזה. בזמן ההוא, הוא עבר תקופה קשה מאד. הוא היה בתהליך של אישור הדיפלומה הרפואית שלו. (וילו למד רפואת שיניים בפולין. הוא ומשפחתו היו אז 5 שנים בארה"ב – המתרגם). הוא נדחה מספר פעמים, וזה כלל לא מחוסרים במקצועות הרפואה. שם המשחק היה קונקורנציה. פשוט פורום הרופאים שטיפל באפליקאציות של אמריקאים לא-מלידה, גילה דחייה מיוחדת לתעודות מזרח אירופאיות. זמן מה הוא נאלץ לעבוד בתנאים משפילים בקליניקות שונות לרפואת שיניים. אחר כך, בפעם מי יודע כמה, הוא הצליח - הוא קיבל זכויות רפואיות מלאות ויכול היה לפתוח מרפאה משלו, דבר שהוא עשה תוך זמן קצר. הייתה לו משפחה המורכבת מאישה ושלושה ילדים בוגרים – בן ושתי בנות, שתייהן בגילו של יזיק שלנו. עם אחת הבנות נקשר רומן לוחט ולא היה חסר שיזיק שלנו יישאר שם (מה שנכון, נכון – המתרגם). גינה הייתה אז בפעם הראשונה בניו-יורק. ביקרנו באתרים רבים מאד. רציתי להראות לה כמה שיותר. אני הרי, הכרתי היטב את העיר הזאת מזמן שהותי בת השנתיים. הייתה לנו הזמנה לקנדה מעמיתה שלי לשעבר במשרד החיפאי. היה לנו חשק רב לזה, אבל היינו צריכים לוותר מסיבות משפחתיות פעוטות. העניין היה יוקרתו של גיסי. אחר כך לא הפסקנו להצטער על כך.

מספר מילים על עמיתה זו שלי. היא באה מרומניה. לא גבוהה, ברונטית, מראה של קוריאנית או וייטנאמית, מהנדסת מכונות, מאד מוכשרת, שולטת באנגלית, צרפתית, גרמנית. גרושה עם בן, אז קטין. הבעל לשעבר בא בנפרד. זמן רב עבדנו באותו חדר. אני אז נחשבתי כמעט ותיק. השתדלתי במידת יכולתי להכניס אותה לשיטת העבודה הזו, החדשה בשבילה. עד עכשיו הייתה לי חרוטה בזיכרון תקופת ההסתגלות שלי בעבודה. הישראלים לרוב, לא נוטים לגלות את סודות המקצוע לעולים חדשים. הייתי צריך לפרוץ בעצמי. בדיוק בגלל זה השתדלתי לעזור לה ולכמה אחרים. אחרי זמן מה היא הכירה תייר מצרפת (אני משער שלא יהודי), גרוש, עם ילד בגילו של בנה. תוך זמן קצר הם נישאו בחתונה אזרחית ונסעו לצרפת – זאת אומרת לתמיד. לא האמנתי ביציבות הקשר הזה, דבר שאמרת לי לה. כנראה אהבה מעוררת לא רק צעירים, אלא גם מבוגרים, במיוחד נשים, אפילו בוגרות עם ניסיון חיים רב. ובאמת – אחרי שנה וחצי הגברת H.S. הופיעה שוב במשרדנו כדי להצהיר לפניי כי צדקתי. המשרד קיבל אותה חזרה לעבודה (קצת מהפרוטקציה, כנראה, הייתה לה). בעלה הקודם התחיל לבקר אותה, כנראה באמתלת זכויותיו כאב. ושוב, יום אחד היא אמרה לי, שמגיע לה מזל טוב – היא התחתנה ועוד עם בעלה לשעבר ושניהם נמצאים בהליך של ארגון נסיעה לתמיד לקנדה. אחרי זמן קצר הם נסעו. שנים רבות קיימנו קשר

מכתבים איתה. אחר כך זה נותק, אני לא יודע באשמתו של מי. כנראה כל מהלך חיים זה ספר נפרד של הפתעות. שם המשחק הוא חיזוי של אחדות מהן.

אני לא נזכר כמה ימים בילינו בניו-יורק (כנראה כשבועיים). מניו-יורק טסנו לפריס ועצרנו אצל ידידנו מוארשה, ואלדה ויוזק. סיירנו בפריס. יוזק הסיע אותנו לכל מקום. ערב אחד הוא הציע שיראה לי כיכר פיגאל עם "העלמות". היה מאד מעניין. בפריס, הרי, אין דברים לא מעניינים. "עיר האורות" הזו תמיד משאירה רושם בל ימחה. בפריס היינו מספר ימים. משם טסנו לפראנקפורט ע"נ מיין כדי לבקר ידידים אחרים מוארשה, לאלא ופאבל, הם גרו באופנבאך, אחד הפרוורים של פרנקפורט. מצב בריאותו של פאבל הורע מאד – פארקינסון מאד מתקדם. למרות זאת הוא עוד עבד חלקית. את העבודה הזו סידר לו אחד המנכ"לים של החברה Linde אשר בזמנו סיפקה ציוד רב לתשובת של פלוצק. שם גם סירנו בעיר בהדרכתה של לאלא. בגרמניה, כמו תמיד בעבר, "שיקפתי" בעיני נפשי כל גרמני בגילי, פחות או יותר – מה הוא היה ומה הוא עשה בזמן המלחמה. בפראנקפורט עשינו קצת קניות, כבר סופיות, כי משם חזרנו כבר ישר הביתה. לופטהאנזה היא חברת תעופה טובה, למרות שגרמנית. שרות מנומס, אוכל טוב.

בסוף נחתנו בלוד. מישהו בא לשדה תעופה ולקח אותנו הביתה, אני לא זוכר מי. סך הכול עשיתי לי רק יום אחד של חופש והופעתי במשרד והתחלתי לעבוד כרגיל. לבוסים מסרתי דו"ח בעל פה, זמני, שאחר כך אושר על ידי דיווח בכתב מפורט. עבודה רבה ציפתה לי. המשרד שלנו היה צריך לעבד הערכה מקדמית של עלויות של הרחבת "מפעלי ים המלח". חוץ מזה הייתי צריך להשתלב בתכנון הרחבת שורה שלמה של מפעלים אחרים. במשרד החיפאי מילאתי, בין היתר, תפקיד של מפקח ראשי על איכות המכשור המיוצר בארץ על סמך תיעוד טכני המעובד על ידי המשרד שלנו. לעזרה ניתן לי אדם צעיר שהכנסתי אותו בסודות המקצוע שלנו. (שמו יונה – המתרגם). מאוחר יותר, כבר מחוץ ל"ליף", האיש הצעיר הזה יכול היה לעבוד בהצלחה כמבקר איכות עצמאי. הוא היה, כנראה, היחיד שיכול היה להעריך במלואה, את השקעתי בו. יש להודות שהוא תמיד הדגיש, שאני הוא זה שלימד אותו את המקצוע. גישה, במדינה זו, די לא טיפוסית. יפה מאד מצידו. בקשר לתפקיד שלי הייתי נוסע לשווייץ ולגרמניה כדי לבצע ישירות במקום בקרת איכות אצל ספקי המכשור.

במשרד שלנו הייתי גם מעריך ראשי בחישוב עלויות ההשקעה בתכנון מחלקות יצור חדשות במפעלים קיימים, כמו כן באובייקטים חדשים, מה שנקרא "gross root", שנבנו בשטח "בתולי". עבודה מאד מעניינת ביצעתי בעיבוד אנליזות של מחלקות יצור קיימות, במפעלים שונים, מנקודת מבט של המשך התאמתן ואפקטיביות הניצול בתהליך היצור. זה היה צריך להישען על עיקרון אמריקאי, שלכל סוג מתקן יש את מספר השנים המוגדר משלו של ניצול אפקטיבי ומשתלם, ואחרי זה יש להחליף אותו. בסוג הזה של אנליזות היו מעוניינות חברות ביטוח. את הסוג הזה של עיבודים הייתי מכין בשיתוף עם T.B.J., חביב בצורה בלתי רגילה, בר-סמכא ומומחה ברמה גבוהה, מהנדס-כימאי. בעד העיבודים שלנו הלקוחות היו משלמים תעריפי שעה גבוהים. כל העיבודים מהסוג הזה היו מודפסים בצורת חוברות בשפה האנגלית. במשרד שלנו הייתי אחראי גם על עבודות השלמת התכנון בשביל בתי חרושת בונצואלה. מטעם זה, בסוף שנת 75 שוב נשלחתי לונצואלה.

ההשלמות היו אמורות להיות מעובדות ישירות במקום. תפקידי היה לבצע ניתוח מפורט של מה שכבר נעשה, מה עוד נשאר לעשות ואיזה מכשולים עומדים בדרך להפעלה במועד של שני בתי חרושת, כמו כן באיזה צעדים צריך לנקוט כדי לסלק את המכשולים. הפעם נסעתי לבד, בלי אשתי. בדרך הייתי אמור לקפוץ לאמסטרדם, כדי ללבן עם חברה הולנדית AKZO את עניין ההצעה להקמת בית חרושת Soda Ash באחת המדינות הדרום אמריקאיות. זה היה צריך להיות "Joint Venture" בין AKZO והמשרד שלנו. המעון של AKZO היה בארנהיים. על הבוקר נסעתי ברכבת מאמסטרדם לארנהיים. השיחות נמשכו 3 ימים והתרכזו בעיקר בהכנות נתוני עלות להצעה סופית לפרויקט מלא לפי שיטת E.P.C., כלומר Engineering, Procurement, Construction. לשיטה הזאת קראו "על המפתח". בערב הייתי חוזר לבית

מלון שלי באמסטרדם. אחרי סיום השיחות יצא לי לחכות לטיסה לקאראקאס. זה לקח יומיים אותם ניצלתי לסיור באמסטרדם. קצת מיושנת, אבל למרות זאת עיר מעניינת, אירופאית. לטעמי, אני אוהב ערים כאלה. הטיסה הייתה דרך מדריד. במדריד "נפלת" בדיוק על הלוויית הגנרל פראנקו. כזה אורח לא קרוא. היה לי אומנם קצת זמן, אבל זרים לא היו מורשים להכנס לעיר. מה אפשר היה לעשות? איך שהוא התגברתי על זה.

ושבו קאראקאס. היה הרבה עבודה. נסיעות תכופות לשטח הבניה וסיורי ביקורת אצל יצרני המכשור. תפסתי דירה קרוב למרכז העיר ולא רחוק מהמשרד. סופי שבוע הייתי מבלה בחברת ידידי מקאראקאס – או שאצלם בבית או שאתם ב-Puerto Azul, אותה הזכרתי כבר קודם. פעמיים בשבוע הייתי מצלצל הביתה. בערבים, אחרי העבודה, הייתי הולך לטיולים, תמיד במרכז העיר, כי גלישה לסמטאות צדדיות הייתה מסוכנת. העוזר ההוא שלי, מהביקור הקודם, התנהג יפה. הוא גילה עצמאות רבה, דבר שבמידה רבה עזר לי במילוי המשימה הבסיסית שלי. רואים שהלימוד הניב תוצאות. רוב זמני תפס ניתוח מאד מדוקדק של הבנייה. דו"ח של מאה עמודים סיימתי במקום בקאראקאס. הוא היה נושא לדיון בהנהלת סניף המשרד בקאראקאס והתקבל כהנחיה להמשך פעילות המשרד (העתק הדו"ח הזה שמרתי הדוגמא). בזה תמה המשימה שלי. התחלתי להתכונן לחזרה. בדרך קפצתי לכמה ימים לניו-יורק. תמיד ברצון הייתי חוזר לעיר הזו. שם גם עשיתי קצת קניות, בעיקר מתנות.

טיסה ניו-יורק – תל-אביב עברה בלי אירועים מיוחדים. לטיסות ארוכות התחלתי כבר להתרגל ולאהוב אותם. בשדה תעופה ציפתה לי גינה עם הילדים.

בעשור האחרון היו לנו מספר אירועים משפחתיים חשובים. לודקה, ביתנו, נישאה (1974), רומק, בנה של נוה, התחתן (1970), מיסיה, בתו של יוזק, נישאה (1968), יזיק, בנו, התחתן (1981), רישק התחתן גם הוא (אני לא זוכר את התאריך) (1970 – המתרגם). ילדי יוזק – רישק ומיסיה, באו מפולין בשנת 68. לשניהם חסרו שנים או שלושה סמסטרים (?). לסיום הלימודים. כאן הם התקבלו לטכניון בחיפה לסיום הלימודים – רישק לפקולטה לחשמל, מיסיה לכימיה. מיסיה באה עם חבר שלה שגמר מתמטיקה. יזיק התחתן עם בחורה שהוריה באו מהודו, היא כבר נולדה כאן, בישראל. כל הנוער של משפחתנו שירת בישראל שירות צבאי חובה. כל הבנים של משפחתנו השתתפו במלחמה ב-1973.

אחרי חזרתי מונצואלה, יום אחד נחתי בחיק משפחתי וחזרתי לעבודה. גם כאן, בחיפה, הדו"ח המפורט שלי היה נושא לדיון בהנהלת המשרד. לפיו נפלה שורה של החלטות ביצועיות הנוגעות בפרויקטים בונצואלה.

הגשתי חשבון הוצאות של הנסיעה לונצואלה, אותו HDF אישר במלואו, בלי שום שינויים. חזרתי לפעילות היום-יומית שלי, כמו לפני הנסיעה. הפגישות שלי עם HDF היו די נדירות. HDF מינה למלא את תפקידי המנכ"ל, את אחד החברים בהנהלה המצומצמת. הוא עצמו מילה תפקיד של פיקוח כללי על מכלול פעילות המשרד. משא ומתן עם לקוחות פוטנציאליים, הוא השאיר בשלמות, בידיו. את האנשים מחוג הקרוב, הוא הדביק בחיידק של "workoholic", כלומר עבודה יום-יומית קשה, בלי להתחשב בזמנו האישי של כל אחד מהם. הם היו תמיד מוכנים לכל קריאה שלו, בכל שעות היום, ולא נדיר, עד השעות מאוחרות של הלילה. HDF ידע לכפות עליהם את סגנון עבודתו, שהם קיבלו וחיקו בכל הפרטים. הם היו ביצועיסטים מצוינים. מה שהוא לא לימד אותם, זה "צייד" של עבודות חדשות. לכל הלקוחות הפוטנציאליים, הוא, ורק הוא, היה ונשאר הכתובת היחידה, רק אתו הם היו מוכנים לשאת ולתת. פעם, באיזו שהיא הזדמנות, ברגע של כנות (כי גם כאלה, אומנם נדירים, אבל היו) אמרתי לו את זה. הוא הסתכל עלי, בלי כעס ותוך קריצת עין, ולא אמר דבר. הרגשתי ש"דגדגתי" אותו. אחר כל נוכחתי שצדקתי. בזה הוא איתם לא רצה להתחלק. הוא רצה להישאר אורים ותומים בתחום הזה, ללא מתחרים. לחוג הפנימי של העובדים המקורבים אליו, מעולם לא השתייכתי. למרות זאת, בהזדמנויות מקריות כלשהן, הוא אהב (כך לפחות היה נדמה לי) לגלגל שיחה קטנה איתי. מה שאני יודע לבטח, זה שהוא אהב את הבדיחות שלי, במיוחד את היהודיות. HDF ידע שפות רבות. יידיש הוא לא ידע, אבל הוא אהב את הצליל

שלה. יתכן שלפי מושגיו הייתי, איכשהו, לא טיפוסי, שונה ממקורביו שלו. את אומנות החנפנות מעולם לא הפנמתי. יכול להיות שהוא הגיע למסקנה שאני משתייך לאלה שכסף, אומנם, אין להם, אבל לעומת זאת קצת כבוד עצמי – כן. זה, שהוא אהב רכילות – מי, מה ועם מי, אני יודע לבטח (כנראה כל הבוסים אוהבים את זה). האם הוא אהב רכילות גם על עצמו? אני משער שלא. חוץ מזה, מי היה מעיז לבוא אליו עם דבר כזה? וסיבות לזה, היו בכלל לא מעטות. חוש הומור לא מלמדים כאן באוניברסיטה. אבל האם במקום אחר מלמדים? כנראה גם לא, אבל לעומת זאת, אנשים בעלי חוש הומור, היו בפולין, ללא השוואה, רבים יותר, למרות שאלה, בדרגים הגבוהים של המנגנון המדיני-יצרני, היו נקיים לגמרה מחוש הומור. מתקופת לימודי הגבוהים בוארשה זכרתי דבר כזה. אחד הפרופסורים שלי, מר ס. קרול, איש עם חוש הומור, מלבוב, אצלו למדתי "מנופים", ולפעמים הייתי מנגב את הלוח, (תמיד ישבתי קרוב, כי אם לא ראיתי טוב, אז גם שמעתי רע, זה נשאר לי עד היום). פעם, ברגע של מצב רוח טוב, הוא שאל: מה הסטודנטים אומרים עלי ומה מאחלים לי? לא רציתי לענות, כי חיבבתי את פרופסור קרול, היה לי כבוד רב אליו, ולא רציתי לגרום לו אי-נעימות ולהעכיר את מצב רוחו. אבל הוא לחץ, זה כנראה היה צריך מאד לסקרן אותו. בסוף "סחטתי" מעצמי את זה: "פרופסור קרול, אפילו אם מחצית ממה שמאחלים לך, היה צריך להתגשם, אז אתה היית מזמן צריך להיות בגן עדן". הוא צחק מכל הלב, כי הוא, הרי, היה בדרך והיה לו חוש הומור מפותח, המיוחד רק ליוצאי לבוב. אצל הפרופסור הזה עשיתי את פרויקט הגמר שלי, דבר שלפעמים דרש יעוץ בערב, ישירות אצלו במשרד. מעניין היה לשמוע כשהוא היה מצלצל הביתה: "כאן מדבר קרול, רציתי לדבר עם קרולה" (קרול=מלך בפולנית. מילולית: "כאן מדבר מלך, רציתי לדבר עם המלכה" – המתרגם). מאד עזר לי פרופסור קרול בהגנת הפרויקט, דבר אותו לא שכחתי לו מעולם, ועד היום נשארתי אסיר תודה.

HDF היה menager במלוא מובן המילה. יותר מדי כאלה לא היו, כנראה, במדינה הזו. חוץ מזה, הוא היה מרצה בטכניון של חיפה את "Project Management". מזכירתו הייתה מעתיקה את זה במכונת כתיבה ואחר כך משכפלת. יש לי את כל המלאי מזה. אין מה להגיד, מלאכת מחשבת!

אני ועוד עמית אחד מהמשרד שלנו, S.L., השתתפנו בקורס של שנה (פעם בשבוע, יום מלא, מ-8 בבוקר עד 4 אחרי הצהריים) ב"מכון הנפט" ברמת-אביב. שמענו הרצאות של מומחים ישראלים הגדולים ביותר בתחום הנפט, בהם גם HDF. בסוף שנת 69, תחילת 70, המשרד שלנו היה מעורב בתכנון כמה אובייקטים גדולים. אמנה מהם את השניים החשובים ביותר, בהם השתתפתי באופן פעיל: בנייה של בית זיקוק לנפט חדש מהיסוד, בעיר נמל אשדוד, ובנייה של בית זיקוק שדה לנפט לחומרי דלק כבדים בשטח שדות נפט באבו-רודז במפרץ סואץ. את השני, אחרי סיום הבנייה והפעלה, ישראל נאלצה להחזיר למצריים אחרי המלחמה באוקטובר 73 (ליתר דיוק ב-82 – המתרגם).

במחצית שנת 76 הסתיימו השניים השמנות והתחילו הרזות, עבור המשרד. הופיעו עקבות של משבר בבראנז'ה שלנו. הפרויקטים הקודמים התחילו להגיע לסופם, החדשים לא נכנסו. בזמן הזה, בערך, "התחדד" הרומן של HDF עם אחת המזכירות, דבר שבסופו הוביל לפירוק מלא במשפחה הזו. יום אחד, בהזדמנות כלשהי, HDF עצר אותי והתחיל לספר באיזה מצב קריטי נמצא המשרד, שאין פרויקטים חדשים ושהוא שובר את הראש מאיפה לקחת כסף כדי לשלם לאנשים.

הוא גם אמר שאני הראשון לו הוא אומר את זה (בעצם למה דווקא אני?), ושהוא החליט לחסל את המשרד. עם זאת הוא הבטיח לי, שלי אישית אין ממה לחשוש, כי הוא מתכוון לארגן קבוצה הבנויה מ-5 אנשים, כולל אותי, שתבצע אנליזות מסוגים שונים, תכין רעיונות לפתרונות תכנוניים, הערכות עלויות ונושאים דומים אחרים, ללקוחות מהארץ ומחוץ לארץ, ובזה הוא ינצל את קשריו. קשרים היו לו, ואפילו מסועפים – זאת עובדה. מה הניע את HDF לפזר את המשרד, לא היה ברור. אך ורק קשיים פיננסיים? בכלל לא כל כך בטוח. איזה חלק בזה היה לבת הזוג שלו – רק הוא והיא הכירו את המניעים האמיתיים. אשתו של HDF כנראה נפטרה זמן קצר אחרי כן. נחמדה הייתה אשתו הראשונה של HDF, גברת רות

פרנקל. היא הותירה ארבעה ילדים – שלושה מבוגרים ואחד בגיל נעורים. זמן מה אחר כך HDF התחתן והיום יש לו, נדמה לי, שני ילדים עם אשתו החדשה. הוא גר בטבעון, שם הוא בנה וילה חדשה. וילה בקיסריה עברה לילדים מנישואיו הקודמים. HDF פעיל כיועץ-מומחה מוערך מאד לחברות ישראליות שונות. לאחרונה בנה ומנהל, לפי השמועה, בית חרושת לבקבוקי פלסטיק בכרמיאל. השטח שפעם היה תפוס על ידי Life, הוא מכר לבניית סופרמרקט ענק, "לב המפרץ". איך הוא התחשבן עם שאר שותפי Life, אני לא יודע. לי, שהייתי איתו כמעט עד הסוף (1979), הוא שילם הכל, עד הגרוש האחרון (זה לא היה הרבה, זה כבר עניין אחר). כפי שכבר אמרתי בעמודים הקודמים, תמיד הערכתני אותו, ואני עדיין מעריך, כמוכשר בצורה בלתי רגילה, בעל יכולת, ומומחה בעל כישורים. ביחס אלי ואל אשתי הוא תמיד היה הוגן ונדיב. למדתי ממנו רבות ואני חייב לו הרבה. הוא עשה את מה שהוא רצה לעשות. חבל רק, שזה נזק גדול למדינת ישראל ולתעשייה שלה. פעם אמרתי לו את זה. לו הייתה דעה שונה, הוא אמר שאני מגזים. אני את דעתי לא שיניתי עד היום.

אני רוצה קצת לחזור לתקופה בה HDF החליט לפרק את המשרד. התחילו להתייצב "סוחרים" – חברה דרום-אמריקאית ELB Betamen, הם רצו לקנות את המשרד בשלמות, עם כל "מעיים", אפילו את השם הם היו מוכנים, כנראה, להשאיר. HDF לא רצה להסכים. לפי מה שנאמר בשמועה שלא אושרה, הוא רצה (האם רק הוא?) למחוק באופן מוחלט כל דבר שהיה לו קשר כלשהו עם "Life" הישן. הציוד המשרדי, הארכיון, הספרייה – הכל הלך לעזאזל. כל נשמה טובה – לקחה כל מה שיכלה (חוץ ממני, וזה כלל לא בגלל צניעות, או עקבות – פשוט לא הייתה לי הזדמנות).

עד סוף נובמבר 1979 המשכתי לסדר את ענייני המשרד הישנים. ערב אחד, עוד לפני דצמבר, טלפן אלי אדם מבית חרושת "דשנים", אשר אחר כך היה אמור להיות הממונה הישיר עלי במשך עשר השנים הבאות, שהוא קיבל הוראה מהבוס שלו, סגן המנכ"ל לעניינים טכניים, להתקשר אלי ולהציע לי עבודה ב"דשנים". הוא שאל האם אני מוכן לבוא לשיחה ולקבוע תנאים. בית החרושת "דשנים" היה, כנראה, בית החרושת הכימי העתיק ביותר בישראל. הוא היווה, מאין "Mater Alma" של כוח האדם ההנדסי מאז קום מדינת ישראל בשנת 1948. בו למדו ורכשו ניסיון, "קברניטים" עתידיים רבים של התעשייה הכימית הישראלית המוקמת. מטעם המשרד הקודם שלי, "Life", ביצעתי בזמנו, עבודות תכנון שונות וניתוחים טכניים-כלכליים למפעל הזה. מכאן ההיכרות שלי עם המנכ"ל הטכני של המפעל, Y.F., שידע על סיום עבודתי ב-Life והיה מעוניין במעבר שלי לעבודה ב"דשנים". זה שצלצל אלי היה מנהל המחלקה ההנדסית שבה הייתי אמור לעבוד. למחרת בבוקר התייצבתי, קבענו את תנאי ההעסקה, וכבר יום אחד אחר כך התחלתי לעבוד במקום החדש. כך, על כן, סיימתי לעבוד במקום אחד וכבר למחרת התחלתי לעבוד במקום החדש.

מהאמור לעיל נובע שבחיי לא טעמתי את הטעם המר של חוסר עבודה – בלי לקחת בחשבון, כמובן, שינויים גיאוגרפיים ושינויי גורל, הקשורים בהגירה, אבל גם זה היה לטווח קצר. בעיות מקצועיות במקום החדש לא היו זרות לי, כך תוך זמן קצר מאד הייתי ב"שוונק". לא בלי משמעות היה הניסיון המגוון שלי והפרקטיקה המקצועית בשיטות כלכליות שונות, ברוחבים גיאוגרפיים שונים. זה נתן לי מאין ביטחון ויתרון ביחס לעמיתיי החדשים לעבודה. הסברתי להם, שההבדל, בין היתר, נעוץ בזה, שאני ראיתי עבודה טובה ועבודה רעה, להם, לעומת זאת, לא היה דגם להשוואה, כי בבית החרושת הזה הם, כמעט, גדלו ולכן היה להם נדמה שכל מה שהם עושים, הם עושים היטב וכך זה צריך להיות. חוץ מזה, משמעת העבודה, עמידה בלוח הזמנים וגישה אחראית – מכל השנים האלה שעברו – הפנמתי בי עמוק. אני לא יודע האם זה כל כך בצדק, אבל תמיד הייתה לי תחושה שבעבודה אני מוכרח להראות את יכולתי, להתבלט ולהשתדל להיות טוב יותר מאחרים. כאן, בישראל, קראו לזה "סינדרום של יהודי גלותי" ולא תמיד זה התקבל באהדה ובעין טובה.

לאנשים מקומיים, ותיקים, הייתה הגנה מפני מעסיקים, בצורת איגודי עובדים, שנבעה מעבודה של שנים רבות. כאלה אי אפשר היה לפטר או לזרוק מהעבודה, אלא אם עקב עברות בעלות אופי פלילי, דבר שהזכרתי קודם. הם לא היו צריכים "להוכיח את עצמם". אני הייתי חייב, כי עדיין הייתי בחזקת "חדש". המינוס שלי במקום החדש, לפי הנאמר, הייתה ידיעת עברית בלתי מספקת, דבר אותו מיד הסברתי לממונים עלי. הם קיבלו את זה, אולי לא כל כך בהבנה, כמו עקב יתרונות מעשיים – "כאלה עם עברית יש לנו רבים, הם אמרו, לעומת זאת, כאלה כמוך, עם אנגלית מעשית, מעטים מאד, אולי בכלל לא". כך התקבל שכל העיבודים שלי הם באנגלית. זה לא היה לפי הטעם של כולם ולא לכל אחד התאים, במיוחד לאלה שהיו להם קשיים מסוימים באנגלית. אבל זאת הייתה ההחלטה של ההנהלה, והם היו חייבים לקבל אותה.

כמו שכבר הזכרתי, קשיי השפה שלי התרכזו בעיקר בקריאת מסמכים והכנת דוחות בעברית. ליום-יום, במגעים עם עמיתי לעבודה, השתמשתי בעברית "הצולעת" והפרימיטיבית שלי. (הוא קצת מגזים – המתרגם).

במשך אותם עשר שנות עבודתי ב"דשנים" ניהלתי עבודות מסוגים שונים הקשורות בהרחבת בתי-חרושת, הגדלת יכולת היצור של המחלקות הקיימות, הרחבת מסילות ברזל קימות, בניית מרחבי אחסון חדשים וכדומה. על חובותיי נמנה גם התפקיד של מעריך עלויות ראשי לכל עבודות הפיתוח שנוהלו בשטח המפעל. בנקודה הזאת הובלתי לשינוי של מאה שמונים מעלות. בהתאם להוראות ההנהלה, עלויות כל סוגי עבודות הפיתוח שמומנו מ"פול" ההשקעות, היו צריכות להגיע אלי לבדיקת המכלול ואישורן הראשוני, ורק אחר כך הן היו מוצגות לפני ועדה ניהולית להשקעות, לאישור סופי. במשך עשור של עבודתי ב"דשנים" כ-150 יוזמות מהסוג הזה היו צריכות לעבור דרך ה"מסנן" שלי. יחסי עם עמיתים למחלקה ואחדים מאנשי הנהלת המפעל, היו תמיד תקינים. חלקם הכירו אותי מעבודות קודמות, ואני משער, כיבדו את מטען הניסיון שלי בתחום התעשייה הכימית. לעומת זאת, אני לא יכול להגיד דבר דומה על הממונה הישיר עלי, J.R. משך כל תקופת 10 השנים האלה, היחסים איתו לא היו סימפטיים והיו פחות מאשר תקינים. אם כך היה, אז לא אני הייתי הסיבה לזה. תמיד השתדלתי להיות לויאלי כלפי ממונה. אני משער, שהוא ידע היטב שמצדי אין מה לצפות לאיום תחרותי. פעם, ישר ולעניין, אמרתי לו שהקרירות שלי הן כבר מאחוריי, במיוחד שאלה עשר השנים האחרונות שלי לפני יציאה לפנסיה. העיבודים שלי, הניתוחים ושיטות ניהול העבודות שהופקדו בידי, תמיד הוצגו בצורה ממשית, בכתב – אף פעם לא היה יכול להטיל דופי, למעשה גם לא הייתה לו סיבה. חוץ מזה, אני משער, ובלי להגזים, שהם תמיד עמדו ברמה גבוהה יותר מעיבודים דומים שהוצגו לו ע"י עובדיו האחרים. שאני משווין? אף פעם זה לא תאם את האופי שלי. בעצם, חיים עוד אנשים שיכולים לאשר את זה, כמו כן, העתקים של עיבודים ומסמכים, אותם אני שומר ב"ארכיוני הפרטי". (למי ולמה? אני עצמי לא יודע). לפי הסברות שלי, סיבת הטינה הזאת שלו ביחסים בינינו, היה זה, שפעם הוא התכוון לעזוב את "דשנים" ועשה ניסיונות לעבור לעבוד ב-Life. הייתי אז מנהל מדור עיבודים טכניים, וככזה קיבלתי להערכה את קורות חייו ואפיוניו המקצועיים מנקודת התאמתו ועבודות תכנון במשרדנו. אז, הרי, לא הכרתי אותו אישית ואי אפשר להאשים אותי בחוסר אובייקטיביות. דעתי הייתה שלילית. הוא, פשוט, לא התאים לעבודה במשרד שלנו, דבר אותו יכולתי לראות אחר כך בזמן 10 שנות עבודתי איתו. כנראה תשובה כזאת הוא קיבל אז. כמו שכבר הזכרתי, הוא לא קיבל אותי לעבודה – אמרו לו לקבל אותי. ועוד כמה משפטים לסיום התקופה הלא נעימה בשבילי. פעם, לגמרה במקרה, "תפס" אותי בשטח המפעל, סגן המנכ"ל שהביא אותי ל"דשנים", באומרו: "טוב שאני רואה אותך אצלנו, אני מצפה שאתה תביא משהו מניסיוןך העשיר – אנחנו מחכים לזה". ענית לו: "אדוני המנכ"ל, אני רציתי ואני מוכן, רק שישנם כאלה שבכלל לא מעוניינים בזה, ולא רוצים את זה". שום פרשנות לא באה מצידו. אני משער שהמנהל הזה הבין למה התכוונתי. לצערי, הגישות האלה לא היו נדירות, דבר שיכולתי להיווכח במשך כמה עשרות שנות עבודתי המקצועית, במדינה הזו. בעבודתי ב"דשנים", הייתה לי הזדמנות להיתקל ב-managers ברמה גבוהה ובעלי כישורים מקצועיים, שאצלם הם הלכו יד ביד, פשוט עם אינסטינקטים

"קניבאליים" ביחסי אנוש, אבל זה כבר עניין אחר, ואולי פעם אני אכתוב על זה עם, השנים והבריאות יאפשרו לי.

השנים 1980-90 היו הרי-תוצאות באירועים מאד עצובים למשפחתנו. ב-1981 נפטרה, יקרה לכולנו – נונה. לגמרה במפתיע, בביקורה אצל ספרית, היא איבדה את הכרתה שלא חזרה אליה במשך כמה שבועות. במשך מספר דקות החמצן לא הגיע למוח, דבר שהיה, כנראה, שווה ערך למוות קליני. כל שארית היום, עד למוות המוחלט, החזיקו אותה על ידי אמצעים מלאכותיים. מותה פגע בכולנו קשה מאד, אבל הכי קשה, כנראה, באשתי, גינה.

מצב בריאותה של גינה הלך והורע. היא הייתה תחת השגחה קרדיולוגית מתמדת. רופאים שטיפלו בה, החליטו שניתוח שני, מידי, הוא הכרחי בהחלט. הפעם על לב פתוח. ארבעה עורקים שהובילו דם ללב היו סתומים ב-98%. גם הניתוח הקודם, "Srenoza Mitralis", הפסיק להיות אפקטיבי. תחילה, הניתוח אמור היה להתבצע בבית החולים של חיפה. כל הבדיקות והאנליזות החיוניות נעשו, כאשר פתאום פרצה מלחמת לבנון בשנת 82 ובית החולים החיפאי היה צריך להתכונן לקבלה אפשרית של חיילים פצועים מהחזית הצפונית. במקרה של גינה, הרופאים קבעו שדחייה לא באה בחשבון, וקיבלו הסכמה טלפונית להעברתה המיידית לבית החולים של תל-אביב, איכילוב. ביום שישי הבאתי אותה לתל-אביב. קיבל אותה קרדיו-כירורג מעולה, פרופסור וידנה, כנראה ידוע בזה, שלקח על עצמו לנתח מקרים, אותם אחרים לא רצו לקחת. הוא שאל על תוצאות האנליזות. לא היו לנו, כי הן לא נמסרו לנו. הוא חשב רגע, ואז אמר שהוא מוכן לקבל על עצמו ושהסיכויים הם 1 ל-5 (אחד ל"כך", חמש ל"לא"). אנחנו היינו צריכים לקבוע. אז אני שאלתי, האם אפשר בלי הניתוח? תשובתו הייתה קצרה וקשוחה – שלא. הוא דרש את הסכמתנו בכתב. במקום הוא הוציא הוראות מתאימות הקשורות לניתוח ביום שני בבוקר.

ובאמת, ביום שני מוקדם בבוקר התחילו להכין אותה לניתוח. היא הייתה צריכה להיות הראשונה, דבר שהוא לא חסר חשיבות, כי המשמעות הייתה שהפרופסור עצמו ינתח אותה. הניתוח נמשך מ-7 בבוקר ועד ל-3 אחרי הצהריים. בזמן הניתוח הסתבר שלא ניתן להחליף את כל ארבעת העורקים והפרופסור, במקום, החליט להחליף רק אחד, את הראשי, בהשלמה לשסתום המלאכותי ממתכת. במשך שנים עשר יום היא כמעט לא הייתה יוצאת מבית החולים. בחלוף חמישה עשר יום, הייתה צריכה להתבצע ביקורת שאחרי הניתוח, ואז הסתבר שלגינה יש כיב כיבה סמוי, לא כואב, שהתפוצץ עקב שוק פוסט ניתוחי. הכל יצא ממנה "בשחור", היא עצמה חשבה שכך זה צריך להיות ולא אמרה על כך דבר לאף אחד. באמבולנס הסעתי אותה לאיכילוב ושם קבעו שזה כיב כיבה, דבר אותו אלה מהלב לא ידעו בכלל. בבית החולים השאירו אותה שוב לשבועיים. נישקל ניתוח חדש, הפעם להוצאת כיב כיבה. הרופאים לא יכלו להחליט, כי היו להם ספקות, האם אחרי הניתוח "הגדול" היא תשרוד את הניתוח "הקטן". בסוף החליטו לא לנתח, והפעילו שורה של אמצעים פרמקולוגיים ל"סגירת" הכיב. אחרי שבועיים לקחתי אותה הביתה. מאז היא הייתה תחת השגחה קרדיולוגית וגסטרו-לוגית מתמדת.

במשך מספר שנים הכל היה, פחות או יותר, בסדר, עד שנת 87. בזמן הבדיקה הרקטוסקופית השגרתית, התגלה אודם סביב כיב הכיבה. הרופאים (גאסטרו) המליצו על ניתוח מהיר עד כמה שאפשר של הכיב, בהנחה שכל דימום פנימי במצב ליבה, עלול להיות מסוכן מאד. בלית ברירה אחרת – הסכמנו. יתכן, שלרופאי גאסטרו היה נדמה, שהניתוח שלהם היה מוצלח. עובדתית, התגלה בכל זאת, שלא הכל בסדר. בדבר כלשהו, אלה מגאסטרו, כנראה, התרשלו. הופיע שיתוק מוחלט של צד אחד. ניטל ממנה כושר הדיבור והתחושה. במשך שנים עשר יום היא לא חזרה להכרה. היא נפטרה ב-19 באפריל 1987, יום אחד בלבד מיום הולדתה ה-63. **היקרה, הבלתי נשכחת, אין ניומים אחרת.** קשה לי לכתוב על כאבי. תשע שנים קשות (1996) חלפו מהתאריך הגורלי בשבילי. עד עכשיו אני לא מסוגל להתאושש מזה. וכך, כנראה, זה ימשך עד סוף ימי. מאד אהבתי אותה.

בדצמבר 1989, אחרי הגעתי לגיל 65, לאחר בדיוק 10 שנות עבודה ב"דשנים" יצאתי לגמלאות. ישנם כאלה שמצפים בגעועים ליום הזה. ישנם גם אחרים – אותם זה "מפחיד". לאלה האחרים, גם אני, כנראה, משתייך? די קשה לי לענות על זה. זה, שרציתי להתנער מה"דשנים" האלה – זאת עובדה. מצד שני

– גם את זה אני יודע בלי ספק – שאם אשתי הייתה חיה, הייתי מרוצה מזה. רק אז היינו יכולים להיות קצת אחד לשני. היינו נוסעים, מבקרים, ועושים דברים רבים שהיו גורמים לנו הנאה, ושאותם לא יכולנו לעשות מסיבות אלה ואחרות.

ככלל, מקובל שליוצאים לפנסיה עושים מסיבת פרידה. ישנם נאומים, תשבחות, ועוד דברים רבים קצת צבועים ולא כל כך כנים. כמובן, ישנן גם מתנות מתרומות של כל אחד, דבר אותו לא סבלתי בכל נימי נפשי. את האי-נעימויות והכעסים שוכחים (האומנם?). בשבילי "פסטיבלים" מהסוג הזה מריחים קצת כמו לוויה. אני זוכר, איך בלוויה של המהנדס הראש של Life, נאם אדם, שהיה לו חלק לא קטן במריטת עצביו של המנוח, דבר שלבטח לא הוסיף לו בריאות. ואיך הוא נאם בלוויה הזאת! איך הוא שיבח אותו! פשוט לא נעים היה לשמוע. במיוחד אותי, שהכיר את שניהם, וידע איך זה היה ביניהם באמת. חבל מאד, שלמתים לא ניתנת האפשרות של לפחות תגובה קצרה, לזרוק כמה מילות פרידה משלהם, לפני שזורקים אותם לקבר החשוך והלח. אפשר רק לדמיין מה היה קורה אז.

כך שבמקרה שלי (העניין הוא לא לוויה, אלא פרידה לפני יציאה לפנסיה), כל זה לא היה. לאנשים שלא היה לי ספק בכוונתם הטובה ושחיבתני אותם, ניגשתי להגיד good bye. מאחרים פשוט התעלמתי. למען האמת, אני כבר לא זוכר האם הממונה הזה שלי, אז כבר לשעבר, היה ביניהם. מה שאני כן בטוח, הוא שבסוף שנינו היינו מרוצים: אני, שנפטרתי ממנו, הוא, שנפטר ממני. Deal די נדיר בו שני המשתתפים מרוצים.

התחלתי לנהל חיי בדידות. משטר, אותו לבד הטלתי על עצמי, בלי כל הנמקה. בודדתי את עצמי מכל המכרים כמעט, וממקורבים מהימים ההם. מדוע? אני לא מסוגל להסביר את זה. תמיד היה לנו בית פתוח. אנשים אהבו לבוא אלינו ולא רק בגלל המטבח הטוב, אלא בעיקר משום חביבותה של אשתי. לכל אחד הייתה לה מילה טובה ועצה ידידותית, במיוחד אם העניין היה נוגע במין החלש. לאחדים מהם היא מילאה תפקיד של מאין "אשת סוד". במה שנוגע לאמון, לאף אחת לא היה ספק. אני למדתי לא לחקור אותה. היא הייתה מספרת לי את מה שהיא סברה שאני צריך לדעת. בין מכרינו היו כאלה שלא סבלתי אותם, וכאשר אחדים מהם היו אמורים לבוא אלינו, הייתי מוזהר: צריכים לבוא אלה ואלה, אני מבקשת ממך שתהייה מנומס אליהם. והייתי, אומנם בקשיים, כי אני לא שייך לאלה היודעים להסתיר את דחייתם. שאני לא צודק? כמובן, שאני לא. אני יודע את זה, יודע אפילו יותר מדי טוב. אלה קווי אופי שכנראה לא ניתן לשנות, מעל לגיל מסוים. בגיל נעורים, אולי יותר מוקדם, בילדות, זה לפעמים מצליח. אף פעם לא מאוחר יותר.

לא יצא לי "להתבטל" הרבה זמן. אחרי הפסקה של כשנה וחצי צלצלו אלי משרד תכנון "Beatmen" (סניף ישראלי של חברה דרום-אפריקאית בעלת אותו שם) והזמינו לשיחה. הציעו לי עבודה כ-supting forcer, סוג של consulting לכל סוגי עבודות תכנון בבניית בית חרושת Carmiel Olefing במסגרת הפטרוכימיה של חיפה. סוג העבודה היה מאד רבגוני, מה שנתן לי אפשרות לנצל את ניסיוני, איך שלא יהיה, רב השנים. זה התחיל ב-6 שעות ועבר מהר מאד ליום עבודה מלא. שילמו לי היטב. כך עבדתי במשרד הזה כשלוש שנים. אחרי הפסקה קצרה, מטעם החברה הזאת, Bateman, הועברתי לרשות של מה שנקרא Joint Venture, כלומר פרויקט משותף של שתי חברות באר-שבעיות, הפועל תחת שם משותף Magpro לבניית מפעל מגנזיום בשטח "מפעלי ים המלח". מטעם Magpro ניהלתי פיקוח ובקרת איכות בשתי חברות חיפאיות – (הסדנה) Vulcan Engineering ו-(הקיצוץ) Vulcan Foundries המבצעות הזמנות גדולות מאד למפעל מגנזיום החדש. ערך ההזמנות עבר 5 מיליון דולר. זה לקח שנה וחצי. באמצע שנת 1996 באופן מוחלט הפסקתי לעבוד ומאז, בגיל 72 התחלתי לנהל אורך חיים של פנסיונר מובטל. האם טוב לי עם זה? קשה לי לתת תשובה חד משמעית. בלי עבודה אני מרגיש, איך שהוא, מוזר. כל חיי עבדתי, וזה עוד משנות צעירותי המוקדמות. עבודה תמיד הייתה בשבילי אחד התכנים החשובים ביותר של חיי. ממונים עלי ועמיתיי לעבודה תמיד החשיבו אותי כ-workoholic. מצד שני, יש לעמוד על משמעות

העניין שלכל דבר יש סוף. סוף-סוף, עד איזה גיל יכול בן אדם לעבוד ? יש לפנות מקום לדור חדש של מומחים. אלה הן חוקי הטבע וצריך לדעת להתאים את עצמך אליהם.